

186464

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ ΤΩΝ ΛΟΓΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΑ ΕΝ ΤΩ: ΣΥΛΛΟΓΩ: ΠΑΡΗΝΑΣΣΩ:

Τῆ 19 Δεκεμβρίου 1875

ΥΠΟ

Π. ΒΡΑΪΔΑ ΑΡΜΕΝΗ

Εἰκὼν μὲν γὰρ Θεοῦ λόγος θεῖος καὶ βασιλικός . . . Εἰκὼν δὲ εἰκόνας ἀνθρώπινος νοῦς.

Κλημ. Ἀλεξ. Στρώμ. Ἐ. 14.

Ταῦτό γάρ ἐστιν ἔν, καὶ ἀρχή, καὶ ἀγαθόν, καὶ Θεός.

Συμπλίκιος, ἐξήγ. εἰς τὸ τοῦ Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδιον.

ΕΝ ΚΕΡΚΥΡΑ
Τυπογραφεῖον ἢ **ΚΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ**
ΚΑΙ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

1875

Η ΕΝΟΤΗΣ ΤΩΝ ΛΟΓΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Λογικά στοιχεία ονομάζομεν έννοιαις τινάς και άρχάς, αίτινες δέν προέρχονται έκ τής διά τών αισθήσεων αντίλήψεως, και άς αναγκαζόμεθα έπομένως ν' αναγνωρίσωμεν ώς ένυπαρχούσας έν ήμίν έκ τών προτέρων, συνεπτυγμένης μέν κατ' άρχάς και έν μέρει άπροσδιορίστους, γινομένης δέ άκολούθως διά τής ένεργείας τών νοητικών δυνάμεων επί μάλλον και μάλλον εύκρινείς και έναργείς. Όσα δέ προοδεύομεν κατά την έφαρμογήν τής νοήσεως εις τά διάφορα άντικείμενα αútης, κατά τοσοούτον κατανοούμεν και την ιδιαιτέραν φύσιν τών στοιχείων τούτων και την μεγάλην αútών χρησιμότητα εις μόρφωσιν και τελειοποίησιν οίασδήποτε γνώσεως. Όνομάζονται δέ λογικά τά στοιχεία ταύτα, διότι, κατά τους παραδεχομένους την ύπαρξιν αútων, συναποτελοϋσιν ιδιαιτέραν και άνωτέραν τών άλλων δύναμιν, τόν ένδιάθετον λόγον.

Περί τών στοιχείων τούτων δύο αναφύονται ζητήματα: ά-έάν τώντι ύπάρχουσιν ώς άπόβροια ιδιαιτέρας δυνάμεως, ή έάν εΐναι προΐόντα τών κοινώς παραδεδεγμένων, οϊον τής αντίλήψεως, τής μνήμης, τής συζεύξεως, τής αφαιρέσεως, τής γενικεύσεως, τής διά τής πείρας αναπτυσσομένης ένεργείας τών δυνάμεων τούτων, και, κατά τινας, τής επί πολλάς γενεάς

ΙΑΚΩΒΟΣ ΠΡΟΔΡΑΚΗΣ και κληρονομικής διατυπώσεως τής έγκεφαλικής ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ τών έξωτερικών περιστάσεων. ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΟΥ

β'. Ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι τὸ πρῶτον ἀληθεύει, ποῖαί τινες εἶναι αἱ ἔννοιαι καὶ ἀρχαὶ ἀς θφείλομεν νὰ συγκαταλέξωμεν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην κατηγορίαν τῶν νοητικῶν σοιχείων. Καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου ζητήματος ἀρχαίαι ἔχομεν πεποιοθήσεις (1), ἐμπεδωθεῖσας ἐκ διηνεκοῦς μελέτης καὶ μακρᾶς πείρας. Πιστεῖτομεν ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν εἶναι ἀπλοῦν ἄθροισμα φαινομένων, ἅτινα, ἐκ μόνης τῆς ἐφ' ἡμῶν ἐνεργείας τῶν ἐκτὸς προερχόμενα, συνδέει μόνον ἢ ἐν χρόνῳ διαδοχῇ κατὰ τινα ἀναγκαῖον νόμον, ὡς τὰ ἄλλα φαινόμενα τοῦ κόσμου, ἀλλ' ὅτι ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἀρχικὴν τινα καὶ ἐνδοτάτην ἐνότητητα καὶ ἰδίαν ἐνεργεῖαν, ἐξ ἧς, συνδυαζομένης μετὰ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἐκτὸς, προκύπτουσι τὰ νοητικὰ καὶ ἠθικὰ φαινόμενα ἐξ ὧν συνίσταται ὁ βίος αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐ μόνον ἐξῶθεν, ἀλλὰ καὶ ἐνδοθεν προέρχεται ἡ γνῶσις, διότι μεταξὺ τῶν γνωστικῶν στοιχείων εὐρίσκομεν καὶ τινα, ἀναντιρρήτως ὑπάρχοντα, ἅτινα ὅμως οὔτε εἰς τὰ αἰσθητὰ φαινόμενα δυνάμεθα ν' ἀναγάγωμεν, οὔτε διὰ τῆς ἀντιλήψεως νὰ ἐξηγήσωμεν, οὔτε διὰ τῆς μνήμης, τῆς συζεύξεως, τῆς ἀφαιρέσεως, τῆς γενικεύσεως, οὔτε διὰ τῆς ἐκ διαδοχῆς μεταδόσεως καὶ ἀναπτύξεως τῶν σεσωρευμένων ἀποτελεσμάτων τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπεξεργασίας αὐτῶν.— Ἀρκούμεθα περὶ τούτου εἰς δύο μόνον παραδείγματα.

Ἰπάρχει ἀναντιρρήτως ἐν ἡμῖν ἡ ἔννοια τῆς ἐνότητος, τοῦλάχιστον τῆς ἡμετέρας ἐνότητος. Πᾶς ἄνθρωπος γινώσκει δι' ἀμέσου συνειδήσεως ὅτι δὲν εἶναι ἀπλῶς σειρά καὶ σύμπλεγμα φαινομένων, ἀλλὰ πραγματικῶς εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἀπὸ τῆς πρώτης συναίσθησεως τῆς ὑπάρξεώς του καὶ μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν παύει ἡ συναίσθησις αὕτη, εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ, οἰαδιῆποτε ἦναι αἱ περιστάσεις ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων διάγει τὸν βίον, καὶ οἰαδιῆποτε αἱ ἀλλοιώσεις ἀς ἐπιφέρουσιν ἐν αὐτῷ εἴτε αἱ ἐξωτερικαὶ ἐνεργεῖαι, εἴτε αἱ

διὰ τῆς ἰδίας ἐνεργείας ἐσωτερικαὶ μεταβολαί· καὶ ἐὰν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν προσέχει εἰς τὴν ἐνότητα ταύτην, οὐχ ἦττον ἔχει καθαρὰν αὐτῆς ἰδέαν, ἅμα σκεφθῆ περὶ αὐτῆς, καὶ νοεῖ καὶ πράττει συμφώνως πρὸς αὐτήν, καὶ ἐὰν μελετήσῃ ὀλίγον τὰ ἐντὸς αὐτοῦ τελούμενα γεγονότα, εὐκόλως κατανοεῖ ὅτι πάντα, τὰ τε νοητικὰ καὶ ἠθικὰ, ἄνευ αὐτῆς δὲν ἐξηγοῦνται, καὶ αὐτὴν ὑποθέτουσι καὶ ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ τῆς πρώτης κρίσεως καὶ ἀποφάνσεως μέχρι τῶν ὑψηλοτέρων καὶ σοφωτέρων συνδυασμῶν, ἀπὸ τῆς πρώτης καὶ ἀπλουστεράς πράξεως μέχρι τῆς ἀνωτάτης πνευματικῆς ἐνεργείας. Τώρα ἐρωτῶμεν, πόθεν ἐλάβομεν τὴν ἔννοιαν τοιαύτης ἐνότητος; οὐχὶ βεβαίως ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων, διότι αὗται προέρχονται ἐκ τῆς ἐπαφῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος καὶ τῶν ἄλλων σωμάτων, καὶ τὸ σῶμα, τὸ ἡμέτερον οὐδὲν ἦττον τῶν ἄλλων, συνίσταται ἐκ μορίων διακυρουμένων καὶ ὑποδιαιρουμένων ἐπ' ἄπειρον καὶ συνδεομένων πρὸς ἄλληλα διὰ τινος ἐσωτερικῆς δυνάμεως, ἣν σύμφυτον ὀνομάζομεν· τὰ δὲ μόρια ταῦτα οὐδὲ μίαν στιγμὴν μένουσι τὰ αὐτὰ, καὶ μεταβάλλονται, καὶ ἄλλα εἰς ἄλλα ἀντικαθίστανται ἀδιακόπως, ὥστε μετὰ τινα χρόνον, ὃν ὠρισεν ἀκριβῶς ἡ ἐπιστήμη, οὐδὲν μόριον ἀπομένει ἐκ τῶν ἐν τινὶ σώματι προὑπαρξάντων, καὶ ἐὰν διὰ τινος φυσικῆς ἢ τεχνητῆς ἀποσυνθέσεως χωρισθῶσιν ἀλλήλων, παύει καὶ αὐτὴ ἡ ἐνότης τοῦ συνδυασμοῦ εἰς ὃν ἀνήκον, καὶ εἰς ἄλλους συνδυασμοὺς μεταβαίνουσι, καὶ ἄλλα σώματα διαμορφοῦσιν. Οὐδὲν ἐν τῇ φύσει μηδενοῦται, ἀλλ' οὐδὲν διαμένει ἄτρεπτον, μόνη δὲ ἐνότης ὑπάρχουσα ἐν τῇ ὕλῃ εἶναι ἡ ἐνότης τοῦ σχεδίου, ἢ τῆς ἰδέας τοῦ κόσμου, ἣν πραγματοποιεῖ δι' ἀτελευτήτων μεταμορφώσεων, ἀλλ' ἐν ἀγνοίᾳ καὶ κατ' ἀνάγκην. Αἱ δὲ ἐκ τῆς ἐπαφῆς τῶν αἰσθητηρίων πρὸς τὰ ἐκτὸς ἐντυπώσεις καὶ μεταβαλλόμεναι εἰς αἰσθήσεις καὶ ἀντιλήψεις, οὐδὲν αὐτὰν παρέχουσι τὴν ἰδέαν τῆς ἐνότητος, διότι καὶ αὐ-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΚΡΕΤΕΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΩΝ

ται διαιρούνται και υποδιαιρούνται ἐπ' ἄπειρον, και ἀκαταλόγιστος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν μικρῶν κινήσεων και ἐνεργειῶν ὅσαι εἶναι ἀναγκαῖαι πρὸς παραγωγὴν και τῆς ἐλαχίστης αἰσθήσεως (2). Αὐται δὲ αἱ αἰσθήσεις εἶναι ἀείποτε διάφοροι, και οὐ μόνον οὐδέποτε, ὡς ἔλεγεν ὁ Ἡράκλειτος, διαβλίνομεν δις τὸν αὐτὸν ποταμὸν (δις ἐς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης), ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τῆς υπάρξεως ἡμῶν τελοῦνται ἐν ἡμῖν διὰ τῆς ὕλης και ἐν τῇ ὕλῃ ἀπειράριθμοι μεταβολαὶ και διαιρέσεις, και υποδιαιρέσεις, και νέαι ἀείποτε συνθέσεις, και ἀποσυνθέσεις, καθ' ἃς ὅμως δὲν ἐκλείπει, ἀλλὰ διαμένει ἡ ἡμετέρα ἐνότης, και γίνεται καταφανεστέρα. Ἄρα ἡ ἐννοια τῆς ἐνότητος ταύτης δὲν προέρχεται ἔξωθεν, διότι ἐκτὸς ἡμῶν δὲν ὑπάρχει, οὔτε δύναται νὰ σχηματισθῇ διὰ τῆς συζεύξεως, τῆς μνήμης, τῆς ἀφαιρέσεως και γενικεύσεως, ἢ διὰ τῆς πείρας, ἐπειδὴ και ἡ σύζευξις ὑποθέτει κοινὸν και ἀδιαίρετον και ἔμμονον σημεῖον, ἐν ᾧ γίνεται, και ἡ ἀφαίρεσις ἔτι μᾶλλον ἀπαιτεῖ τὸ σημεῖον τοῦτο, και ἡ μνήμη ὑποθέτει παρατεινομένην ἐνότητα, ἐν ἣ τὰ πολλὰ ἐνοποιοῦνται και διακλύουσι, και ἡ πείρα ἐπίσης δὲν εἶναι δυνατὴ ἄνευ τῆς συνεχείας τῆς ἐν ἡμῖν ἐνότητος και τῆς συνειδήσεως τῆς ἡμετέρας ταυτότητος. Οὐδὲ εἶναι πιστευτὸν ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη δύναται νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς ἐπιπολλὰς γενεᾶς ἐπισωρεύσεως και μεταδόσεως τῶν ἐκ τῶν ὑλικῶν ἐντυπώσεων ἀποτελεσμάτων, ἀφοῦ τὴν ἀνάγκην προὑπαρχούσης ἐνότητος παρατηροῦμεν ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς τοῦ πνευματικοῦ βίου οἰουδήποτε ἀτόμου, ὅσα δὲ πληθυνθῶσιν ἐκ διαδοχῆς τὰ άτομα, δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ἐπαναληφθῶσι τὰ αὐτὰ φαινόμενα, και ὅτι εἶναι ἀδύνατον ἐπὶ ἐνὸς μόνου, δὲν δύναται νὰ μεταδοθῇ εἰς τὰ ἀπ' αὐτοῦ γενόμενα, διότι τὸ μὴ ὑπάρχον δὲν μεταδίδεται (3). Ἀνάγκη πᾶσα λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἐννοια τῆς ἐνότητος εἶναι ἐν ἡμῖν ἐκ τῶν προτέρων.

Τὸ αὐτὸ ρητέον και περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπείρου τόπου και χρόνου. Οὔτε ἐν τῷ ἡμετέρῳ ὄντι, οὔτε ἐν τοῖς περιστοιχίζουσιν ἡμᾶς εὐρίσκομεν τὸ ἄπειρον. Ὁ τόπος δὲν ἔχει ὄρια, και δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τοῦτο ἐννοοῦμεν ὅτε λέγομεν ὅτι εἶναι ἄπειρος. Δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ἀγνοοῦμεν τὰ ὄρια τοῦ περιέχοντος τούτου ὅπερ ἐνομάζομεν τόπον, διότι τοῦτο συμβιβάζεται και μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι ἐπιδέχεται ὄρια, ἀλλ' ἐννοοῦμεν ὅτι οὐδόλως ἐπιδέχεται ὄρια, ὅτι ἀδύνατον νὰ ἔχῃ, διότι και ταῦτα θὰ ἦσαν ἐν τόπῳ, και ὅσα και ἂν παραταθῇ ἡ ἔκτασις τοῦ περιέχοντος τούτου, ἀδυνατοῦμεν νὰ συλλάβωμεν αὐτὸ ὡς δυνάμενον νὰ περιορισθῇ, και λογικῶς ἀναγκαζόμεθα νὰ τὸ συλλάβωμεν ὡς ἄπειρον. Ἡ αὐτὴ λογικὴ ἀνάγκη ὑπάρχει και ὡς πρὸς τὸν χρόνον. Ὅσα και ἂν ἀνέλθωμεν πρὸς τὸ παρελθὸν ἢ ἐκτεινώμεν τὴν ὄρασιν εἰς τὸ μέλλον, ἐπέκεινα παντὸς παρελθόντος και παντὸς μέλλοντος ὑπάρχει χρόνος, και καθὼς δὲν δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν τὰ πέρατα τοῦ τόπου, διότι δὲν δύναται νὰ ἔχῃ, παρομοίως δὲν δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν τὴν ἀρχὴν και τὸ τέλος τοῦ χρόνου, διότι και τὸ ἕτερον τοῦτο περιέχον εἶναι φύσει ἄπειρον. Τὴν ἐννοιαν τοῦ ἀπείρου τόπου και χρόνου προσεπάθησαν ἐπίσης οἱ ὕλισται νὰ ἐξηγήσωσι δι' ἐπανελημμένων συζεύξεων, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι ἐπειδὴ ἐπέκεινα πάσης ἐκτάσεως και διαρκείας ἀείποτε βλέπομεν ἄλλας, και ἐπέκεινα τούτων πάλιν ἄλλας, συμπεραίνομεν ἐκ τούτου, ὅτι οὔτε ἡ ἔκτασις, οὔτε ἡ διάρκεια ἔχουσιν ὄρια. Ἀλλὰ τὸ ἐκ τούτου μόνον λογικὸν συμπέρασμα εἶναι, ὅτι ἀγνοοῦμεν ἐὰν ἔχωσιν ὄρια, και οὐχὶ ἡ βεβαιότης ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν. Ἡ βεβαιότης αὕτη εἶναι λογικὴ ἀνάγκη στηριζομένη εἰς τὴν ἀρχὴν, ὅτι πᾶν τὸ ὅπωςδῆποτε ὄν δὲν δύναται ἐν ταῦτῳ και κατὰ τὰ αὐτὰ νὰ ἦναι και νὰ μὴ ἦναι, ὃ ἐστὶν ὅτι τὸ ἀντι-

φάσκει ἡ ἔννοια οἰουδήποτε περιορισμοῦ, καὶ ἐντεύθεν ἡ ἔννοια τοῦ κατὰ χρόνον καὶ τόπον ἀπείρου. Θέλομεν ἴδει βραδύτερον πῶς ἡ ἔννοια αὕτη τοῦ ἀπείρου τόπου καὶ χρόνου σχετίζεται πρὸς τὴν τοῦ ἀπείρου ὄντος, καὶ ἐὰν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναχθῆ εἰς αὐτήν. Ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦτο μόνον θέλομεν νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι δὲν δύναται νὰ προσέλθῃ ἐκ τῶν ἐκτός, διότι ἐν αὐτοῖς δὲν βλέπομεν εἰμὴ τὴν κατ' ἕκτασιν καὶ διάρκειαν ἐπανάληφιν ἀναριθμητῶν πεπερασμένων, οὐδέποτε δὲ καὶ οὐδαμῶς τὸ ἀπειρον. Καὶ ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι ἀναριθμητοὶ γενεαὶ μεταδίδουσιν ἐκ διαδοχῆς ἢ μία εἰς τὴν ἄλλην τὰ προϊόντα τῆς ἰδίας γνώσεως καὶ πείρας, καὶ διὰ τῆς μεταδόσεως ταύτης τελειοποιεῖται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ πνευματικὴ φύσις τῶν ἀπογόνων, οὐδέποτε δύναμεθα νὰ περιμείνωμεν ἐκ τούτου τὴν μόρφωσιν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐννοίας, διότι, ἄς τὸ ἐπιναλλάξωμεν, τὸ μὴ ὑπάρχον δὲν μεταδίδεται.

Ὅσα δὲ θαυματουργὰ καὶ ἂν ᾖναι, κατὰ τὸν Χιουμ καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ, ἡ δύναμις τῆς συζεύξεως, δὲν δύναται νὰ κατισχύσῃ τῶν λογικῶν ἀντιφάσεων, ἄς ἀναγκάζομεθα ν' ἀποδεχθῶμεν, ἵνα πιστεῦσωμεν ὅτι τὸ ἀπειρον δὲν εἶναι εἰμὴ ἄθροισμα ἀναριθμητῶν πεπερασμένων.— Ἐὰν δὲ ἠθέλομεν εἰς τὴν αὐτὴν ἀνάλυσιν νὰ ὑποβάλωμεν καὶ τὴν ὑπὸ Χιουμ ἐπινοηθεῖσαν ἐξήγησιν τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, δηλαδὴ, ὅτι ἡ σταθερὰ διαδοχὴ φαινομένων τινῶν συζευγνύει αὐτὰ τὸσῶ ἀδιαρρήκτως ἐν τῷ πνεύματι, ὥστε βλέποντες τὸ ἐν προσμενομεν ἀδιστάκτως τὸ ἕτερον, καὶ τὸ μὲν ἠγούμενον καλοῦμεν αἴτιον, τὸ δὲ ἐπόμενον ἀποτέλεσμα, καὶ ὅτι ἐκ μακρᾶς πείρας μορφοῦται οὕτω ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος, εἰς τὰ αὐτὰ συμπεράσματα ἠθέλομεν φθάσει, διότι ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος μακρὰν τοῦ νὰ ᾖναι προϊόν τῆς συζεύξεως καὶ τῆς πείρας, ἀναφαίνεται πρὸ παντὸς ἄλλου λογικοῦ στοιχείου καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πνεύματι τῶν νηπίων, ἅτινα ἀδικαίως ζητοῦσι τὸ πῶθεν καὶ τὸ διατί πῶν

πραγμάτων, καὶ ἐὰν μόνον ἡ σταθερὰ διαδοχὴ ὑπηγόρευε τὴν σχέσιν τῆς αἰτιότητος, πάντες ἠθέλομεν ἀναγνωρίσει τὴν ἡμέραν ὡς αἴτιον τῆς νυκτὸς καὶ τὸ ἀνάπαλιν, διότι οὐδὲν σταθερώτερον τῆς διαδοχῆς αὐτῶν.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα ἀρκοῦσιν ἐν τούτοις ἵνα πεισθῶμεν ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν ἡμῖν ἔννοια, ἄς οὔτε λαμβάνομεν ἐξωθεν, οὔτε μορφοῦμεν διὰ τῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἐξωθεν λαμβανομένων στοιχείων τῆς γνώσεως, καὶ ἀναγνωρίζομεν ἐπομένως ὡς ὑπαρχούσας ἐν ἡμῖν ἐκ τῶν προτέρων. Πρὸς στερέωσιν τῆς ποιότησεως ταύτης ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ προσθέσωμεν καὶ δύο ἀποδείξεις ἐξαγομένας, τὴν μὲν ἐκ τῶν ὄρων τῆς γνώσεως, τὴν δὲ ἐκ τῆς φύσεως τῆς συνειδήσεως.

Ἡ γῶσις εἶναι προφανῶς σχέσις μεταξὺ δύο ὄρων, ὧν τὸν μὲν ὀνομάζομεν ὑποκείμενον, τὸν δὲ ἀντικείμενον. Νόησις κενὴ, ἄνευ ἀντικειμένου, δὲν ὑπάρχει· ὁσάκις νοοῦμεν, νοοῦμεν ἢ ἡμᾶς αὐτοὺς ἢ ἕτερόν τι. Καὶ σχέσις δὲν ὑπάρχει ἄνευ στοιχείου τινὸς κοινοῦ εἰς τοὺς δι' αὐτῆς συναπτομένους ὄρους. Ἐὰν δὲ διὰ τῆς γνώσεως κατανοοῦμεν τὸν λόγον τῶν ὄντων, τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι τὰς ἀρχὰς τοῦ λόγου τούτου ἔχομεν ἐν ἡμῖν, ὅτι ὑπάρχει ἀρμονία μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν ἄλλων ὄντων· οὐδεμία δυνατὴ σχέσις δύναται νὰ ὑποτεθῆ μεταξὺ νοοῦντος καὶ νοουμένου, ἐὰν μόνον τοῦτο ἔχει λόγον, οὐ εἶναι πάντη ἄμοιρον ἐκεῖνο. Ἐὰν μόνον αἱ ἐντυπώσεις ὑπάρχουσιν καὶ οἱ τούτων συνδυασμοὶ, ζητητέον τότε τίνι τρόπῳ πρέπει νὰ γίνωνται οἱ συνδυασμοὶ οὗτοι, ὅπως μὴ ὦσιν αὐθαίρετοι, καὶ ὅπως ἀποκαλύπτωσιν ἡμῖν τὴν ἀληθῆ φύσιν τῶν ὄντων. Πρὸς τοῦτο ἀνάγκη νὰ προϋπάρχῃ ἐν ἡμῖν προσχεδιασμένη, οὕτως εἰπεῖν, ἡ λογικὴ φύσις τῶν ὄντων, δηλαδὴ τύπος ἀντίστοιχος πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὖσιν, ἄλλως ταῦτα θὰ ᾖσαν ἀκατανόητα, καὶ ἡ ἡμετέρα γῶσις θὰ ᾖτο μόνον ἀντίστοιχος πρὸς τὴν ἀναγκαίαν διδοχὴν τῶν ἐντυπώσεων, ὡς ἡ γῶσις ἀπὸ τῶν ἀπὸ τῶν οὖσιν, καὶ οὐχὶ ἕλλογος γῶσις. Τὰ ζῶα οὔτε ἀνακα-

λύπτουσι τοὺς νόμους τῆς φύσεως, οὔτε δι' αὐτῶν τὴν κυριεύουσι καὶ τροπολογοῦσιν, οὔτε τελειοποιοῦνται προοδευτικῶς, ὡς ὁ ἄνθρωπος. Ἄρα οὗτος ἔχει τι ἴδιον ἐν ἑαυτῷ, δι' οὗ ἐξήγει τὸν κόσμον, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐνεργεῖ, καὶ ἐπιπροσθέτει αὐτῷ τὸν κόσμον τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς ἠθικότητος, τῆς πολιτείας, τῆς ἱστορίας, καὶ ἐν ᾧ κατὰ τὸ σῶμα ὀλίγον διαφέρει τῶν ἄλλων ζώων, ἐγείρεται διὰ τοῦ πνεύματος κύριος αὐτῶν καὶ βασιλεὺς τῆς κτίσεως. Τί ἄλλο δὲ δύναται νὰ ἦναι τὸ αἷτιον τῆς μεγίστης ταύτης διαφορᾶς ἢ γνωστικόν τι στοιχεῖον ἔμφυτον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξ οὗ, συνδυαζομένου μετὰ τῶν ἐκτός, προκύπτει ἡ ὑπεροχὴ αὐτοῦ καὶ τὸ μεγαλεῖον; Ἀλλὰ καὶ ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι εἰμὴ ὕλικός ὀργανισμὸς τελειότερος κατὰ τινα τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν ζώων, ἀρκεῖ ὅτι ἔχει συνείδησιν, ἵνα ἔχη ἐν ἑαυτῷ ἔμφυτα στοιχεῖα γνώσεως, διότι ἡ συνείδησις τῆς ἰδίας φύσεως εἶναι ἐξ ἀνάγκης συνείδησις; καὶ τινῶν συμφυῶν νόμων, εἰς οὓς ἡ φύσις αὕτη ὑπάκειται καὶ ὑφ' ἧν διοικεῖται, *συνουσιωμένους ἔχουσα ἅει τοὺς τῶν ὄντων λόγους καὶ σύμφυτον ἀετὴ τὴν τῶν ὄντων ἀληθειαν*, ὡς ἔλεγεν ὁ Σιμπλίκιος. Τὸν ἴδιον νόμον ἐκπληροῦσι πάντα τὰ ἄλλα ὄντα ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ, μόνος ὁ ἄνθρωπος ἐκπληροῖ αὐτὸν ἐν γνώσει· ὅ,τι εἶναι ἐν τοῖς ἄλλοις οὖσιν ἀνάγκη, εἶναι ἐν αὐτῷ καὶ ἰδέα, καὶ φῶς, καὶ κανὼν τοῦ νοῦς καὶ τῆς καρδίας. Ἐὰν εἶχε συνείδησιν τὸ φυτὸν, ἤθελε γνωρίζει τὸν ἐσωτερικὸν νόμον καθ' ὃν φύεται, τρέφεται, ἀναπτύσσεται καὶ θνήσκει, διότι εἰς τὰς λειτουργίας ταύτας ἀνάγεται ὅλος ὁ προορισμὸς του. Ἀγνοοῦμεν μέχρι τίνος προβαίνει ἡ συνείδησις τῶν ζώων, ἀλλὰ δυνάμεθα εὐλόγως νὰ εἰκάσωμεν ὅτι καὶ αὕτη ἀναλογεῖ πρὸς τὸν προορισμὸν αὐτῶν, καὶ ἐκ τινῶν διδομένων καὶ θαυμαστῶν τῶν ἐνστιγμάτων δικαιούμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὡς πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἰδίας συντηρήσεως ἢ συνείδησις τῶν ζώων εἶναι ἴσως βαθυτέρα καὶ λεπτοτέρα τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Ἐν τούτῳ ὅμως, ἂν καὶ δὲν ἐκτείνεται μέχρι τῶν κατωτάτων καὶ ζωϊκῶν λειτουργιῶν τοῦ ὀργανικοῦ βίου, ἢ συνείδησις ἀνυψοῦται μέχρι τῶν ἀνωτάτων ἐδηλώσεων τοῦ πνευματικοῦ, καὶ συμπαρακολουθεῖ αὐταῖς. Καὶ ἐὰν ὁ βίος οὗτος εἶναι λογικὸς καὶ ἠθικὸς, ἔπεται ὅτι τὸν χαρακτῆρα τοῦτον πρέπει νὰ ἔχη καὶ ἡ συνείδησις. Ἄμα λοιπὸν αὕτη ὑπάρχει, εἶναι δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ ἔλλογος, ὅ ἐστι, φέρει ἐν ἑαυτῇ ἐκ τῶν προτέρων τὴν γνώσιν νοητικῶν τινῶν στοιχείων, ἅτινα συνισῶσι τὸν ἐνδιάθετον λόγον.

Ἐὰν δὲ ἦτο ἀναγκαῖον νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰς ἀποδείξεις ταύτας καὶ ἄλλην ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν φιλοσόφων ὅσοι ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους συνετέλεσαν εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ τελείωσιν τῆς φιλοσοφίας καὶ πάσης ἐπιστήμης, καὶ ἡ ἀπόδειξις αὕτη εἶναι πρόχειρος. Τρεῖς μεγάλους φιλοσόφους παρήγαγεν ἡ Ἑλλάς ἐν βραχεῖ χρόνῳ διαστήματι, οἵτινες ἔθηκαν διὰ παντὸς τὰς βάσεις τῆς φιλοσοφίας καὶ τινὰς τῶν κλάδων αὐτῆς ἔφερον εἰς μοναδικὴν τελειότητα. Καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι ἐκ τοῦ ἔμφυτου στοιχείου τῆς γνώσεως ἐμόρφωσαν ὅλην σχεδὸν τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, δὲν τὸ ἀπέβλαλε δὲ ὁ τρίτος, ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ ὠκοδόμησεν ὅλην τὴν λογικὴν. Τίς ἀγνοεῖ ὅτι ὁ Σωκράτης πρῶτος παρεδέχθη συνθετικὴν καὶ ἔμφυτον τινα γνώσιν, ἣν ἐγκυμονεῖ ἡ ψυχὴ, καὶ διὰ τῆς μαιευτικῆς ἐξάγει, διευκρινεῖ καὶ προσδιορίζει ἢ διαλεκτικὴ τέχνη; Πρῶτην ἀρχὴν πάσης ζητήσεως ἐθεώρει ὁ Σωκράτης τὴν ἔννοιαν τοῦ τελικοῦ αἰτίου, καὶ δι' αὐτᾶς διηρένησε καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον, καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἀνώτατον τέλος ἀμφοτέρων, καὶ κατ' αὐτὴν συνηρμολόγησε τὴν ψυχολογίαν καὶ τὴν λογικὴν μετὰ τὴν καλλολογίαν, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν, ἀναρτήσας πάσας τὰς θεωρίας ταύτας εἰς τὴν μεταφυσικὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπολόγου ἀγαθοῦ ἢ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ Πλάτων, συνεχίσας τὴν παραδόξον τοῦ διδασκάλου, ἐπίστευεν, ὅτι πᾶσα ψυχὴ διὰ τινος

ΙΑΚΩΒΑΤΕΛΙΟΣ
 ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΚΑΤΑΡΤΙΣΤΙΚΟΝ ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΝ

ἀμέσου ἐνοράσεως καὶ ἐνστιγματικῆς πίσεως βλέπει ἐν ἑαυτῇ τὰς ἰδέας, συγγειῆς οὖσα αὐτῶν, τοὺς τύπους τουτέστι πάσης τελειότητος, ἐξ ὧν συνίσταται ὁ ἰδανικὸς κόσμος, οὐ ἀτελὲς ὁμοίωμα εἶναι ὁ πραγματικὸς, καὶ πρὸς ὅν πάντα ψυχὴ ζῶσα καὶ πᾶσα ἢ κτίσις τείνουσι διὰ τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἀρετῆς, τῆς λατρείας. Οὐτε τὸ σύστημα τοῦ Σωκράτους, οὐτε τὰς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος ἠσπάσθη ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλ' εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐν ἡμῖν ποιητικοῦ αἰτίου πρὸ πάντων ἀπέδωκε τὴν νοητικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνάπτυξιν, καὶ τὴν δυνάμει ἐπιστήμην ἔταξε πρὸ τῆς ἐνεργείας, καὶ ἑτέραν λογικὴν ἀρχὴν πρώτην καὶ βεβαιωτάτην καὶ ἔμφυτον ἐν ἡμῖν ἀνεγνώρισε, τὴν ἀρχὴν τῆς ταυτότητος, ἧς ἄνευ ὁ συλλογισμὸς εἶναι ἀδύνατος, καὶ ὠμολόγησεν ὅτι πᾶσα διδασκαλία καὶ πᾶσα μάθησις διανοητικὴ ἐκ προὑπαρχούσης γίγνεται γνώσεως (Ἀναλ. 'Υ. Α'. 1) ἐν δὲ τῇ μεταφυσικῇ, διὰ τῆς ἐνοίας τοῦ τελικοῦ αἰτίου ἐξήγησε καὶ οὗτος τὴν ὑπαρξιν καὶ πρόοδον τοῦ κόσμου. Ἐκ τῆς τριπλῆς ταύτης πηγῆς ἀπέβρευσσε πᾶσα ἢ μετέπειτα φιλοσοφία, ἧτις διὰ τῶν Ἀλεξανδρινῶν φθάνει εἰς τὰ μεθόρια τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου κόσμου, καὶ ἐπενήργησεν εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τε τὸν μεσαιῶνα καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης. Πολέμιοι δὲ πρὸς τὸ ἔμφυτον στοιχεῖον τῆς γνώσεως βεβιαίως δὲν εἶναι οὔτε οἱ Ἀλεξανδρινοὶ, οὔτε οἱ τὴν θείαν ἀποκάλυψιν μὲ τὴν θύραθεν σοφίαν συναρμολογήσαντες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος, οὔτε Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης, οὔτε οἱ ἄλλοι σχολαστικοὶ, οὔτε ὁ ἀνακαινίσας τὴν φιλοσοφίαν Καρτέσιος, οὔτε ὁ Μαλεβράγγης, οὔτε ὁ Λεϊβνίτιος, οὔτε ὁ Κάντιος, οὔτε ὁ Φίχτιος, οὔτε ὁ Σπινόζας, οὔτε οἱ καθ' ἡμᾶς μεγάλοι πανθεῖσται τῆς Γερμανίας, οὔτε αὐτὴ ἢ σύγχρονος σχεδὸν Σκωτικὴ σχολὴ καὶ ἢ εἰσέτι ἀκμάζουσα πνευματικὴ σχολὴ τῆς Γαλλίας. Κατὰ πᾶσαν ἐποχὴν καὶ ἐν παντὶ τόπῳ συνεχίζεται καὶ διακρίνεται ἢ παραδίδεται

τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ὡς ζωογόνον ρεῦμα πανταχοῦ εἰσδύον καὶ ὑποτρέφον τὴν ἐκβλάστησιν τῶν ποικίλων κερπῶν τῆς διανοίας. Καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν τριῶν ἀποκλειστικῶν συστημάτων, τοῦ ἰδανισμοῦ, τοῦ πανθεισμοῦ καὶ τοῦ ὕλισμοῦ, ἅτινα ἀτόπως τὰ πάντα ταυτίζουσιν ἢ μὲ τὸ ἐγὼ, ἢ μὲ τὸν Θεὸν, ἢ μὲ τὴν ὕλην, μόνον τὸ τρίτον ἀποβρίπτει πᾶν ἔμφυτον στοιχεῖον, καὶ ἐξ ἀνάγκης, διότι παραγνωρίζον τὸ ἀπαραίτητον τῆς διὰ τῆς συνειδήσεως γνώσεως, εἰς ἣν πᾶσα ἄλλη ἀνάγεται, ἐξώθεν ἀρχίζει τὴν ἐπιστήμην, καὶ πάντα τὰ φαινόμενα τοῦ πνεύματος θεωρεῖ ὡς ἀποτελέσματα τῆς μιᾶς καὶ μόνης δυνάμεως, ἧτις κινεῖ τὴν ὕλην, καὶ διὰ τῆς κινήσεως ταύτης πάντα παράγει κατὰ τινὰ ἀναγκαῖον νόμον, ἀδιαφοροῦν ἐὰν ἢ ὕλη καὶ ἢ δυνάμις ἔχουσιν ἀρχὴν, ἐξ ἧς προέρχονται, καὶ τέλος, πρὸς ὃ τείνουσι, καὶ ἐὰν πᾶν φαινόμενον καὶ πᾶσα φωνὴ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως ἐγείρονται κατὰ τῆς ἀκατανόητου καὶ τυφλῆς ταύτης εἰμαρμένης. Συμφωνοῦμεν ὅτι τὸ κύριον τῶν μεγάλων ὀνομάτων δὲν εἶναι ἐπιστημονικὸς λόγος, ἀλλὰ προκειμένου περὶ ἐσωτερικῶν γεγονότων, ἐὰν τὰ γεγονότα ταῦτα συνείδον καὶ ὠμολόγησαν οἱ ἐξοχώτεροι νόες, καὶ ἐπ' αὐτῶν διὰ πάσης λογικῆς αὐστηρότητος ὠκοδόμησαν ἐπιστήμην, ἧς τὰς κυριωτέρας ἀρχὰς ἀποδέχονται καὶ οἱ ἀντιφρονούντες, καὶ ἧς αἱ πρακτικαὶ συνέπειαι ἐγγυῶνται τὴν συμφωνίαν αὐτῆς πρὸς τὴν πραγματικότητα, νομίζομεν ὅτι αἱ μέλεται τῶν διασημοτέρων ἐκ τῶν πρὸ ἡμῶν φιλοσοφούντων δὲν εἶναι ἀνάξια προσοχῆς, καὶ ὅτι καὶ ἡ ἱστορικὴ αὕτη νύξις συντείνει εἰς ἐμπέδωσιν τῆς ἀληθείας, ἣν μέχρι τοῦδε ὑπεστηρίξαμεν, ὅτι δηλαδὴ ὑπάρχουσι γνωστικὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν προτέρων, ὅπερ εἶναι τὸ πρῶτον τῶν ἐν ἀρχῇ τεθέντων ζητημάτων.

ΙΑΚΩΒΑΓΓΕΛΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΤΑΥΤΑΡΧΙΕΠΙΣΤΗΣ

Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου, δηλαδὴ πόσα καὶ ποῖα εἶναι τὰ σοι-
ζήματα ταῦτα, ἐπίσης ἐτολήσαμεν ἄλλοτε νὰ διατυπώσωμεν

θεωρίαν, ἣν διὰ πάντων τῶν ἀσθενῶν ἡμῶν ἔργων ἐπειράθη-
 μεν ν' ἀναπτύξωμεν καὶ συμπληρώσωμεν, καὶ καθ' ἣν τὰ στοι-
 χεῖα ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὴν ἔννοιαν καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ὄν-
 τος, τούτεστι, τὴν ὑπόστασιν, τὴν μορφήν, τὴν σχέσιν, τὸν
 τόπον, τὸν χρόνον, καὶ τὰς τρεῖς ἀρχὰς, τῆς αἰτιότητος, τῆς
 ταυτότητος καὶ τῆς τελεότητος. Καὶ αἱ μὲν ἀρχαὶ συνιστῶσι
 τὴν τάξιν τῶν ὄντων, καὶ δυνάμει αὐτῶν πιστεύομεν, ὅτι
 ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ ἀναγκαῖος συνδυασμὸς αἰτίων, μέσων
 καὶ τελῶν, τὰ δὲ πρῶτα στοιχεῖα συνιστῶσι τὴν καθολικὴν
 φύσιν τῶν ὄντων, καὶ ἐπειδὴ αὕτη εἶναι ἀχώριστος τῆς τά-
 ξεως, ἧς εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις καὶ πραγματοποιήσις, ἐνομίσαμεν
 ὅτι ἠδυνάμεθα τὰ δύο ταῦτα, τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν τάξιν τοῦ
 ὄντος, ν' ἀναγάγωμεν εἰς ἓν, ὅπερ ὠνομάσαμεν *ἕιλλογον ἔννοιαν*
 τοῦ ὄντος, καὶ ἐν τῇ ἔννοιᾳ ταύτῃ εὔρομεν τὴν ἐνότητα τῆς
 ἐπιστήμης, ὡς ἐπειράθημεν ν' ἀποδείξωμεν διὰ τῆς καταχωρι-
 σθείσης ἐν τῇ *Παρθώρᾳ* τῆς 1 Ἰαν. 1870 διατριβῆς. Ἐκ τῆς
 ἐννοίας ταύτης εἶδομεν ὅτι ἐξέρχεται καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ πνεύ-
 ματος καὶ ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ ἀπο-
 λύτου.

Νῦν δὲ ἀναλαμβάνοντες τὰς πρῶτας ταύτας μελέτας, θέλομεν
 προσπαθῆσαι ν' ἀποδείξωμεν ὅτι, καθὼς αἱ ἐπιστήμαι πᾶσαι ἀ-
 νάγονται εἰς τὴν ἐνότητα τῆς ἐννοίας, ἧτις, ἀναπτυσσομένη
 καὶ ἐφαρμοζομένη εἰς τὰ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς
 παρατηρήσεως γνωστὰ ἡμῖν γεγονότα, παράγει αὐτάς, παρο-
 μοίως τὰ πολλὰ στοιχεῖα τῆς ἐννοίας ταύτης δύνανται ν' ἀ-
 ναχθῶσιν εἰς τινὰ ἀνωτέραν καὶ ἐνδοτέραν ἐνότητα.

B'.

Καὶ πρῶτον, τὰ στοιχεῖα ταῦτα δὲν ὑπάρχουσι κειχωρισμένα
 ἀλλήλων οὔτε ἐν τῇ φύσει οὔτε ἐν τῷ πνεύματι. Δὲν ὑπάρχει
 ὑπόστασις ἄνευ μορφῆς, οὔτε μορφή ἄνευ ὑποστάσεως, οὔτε

σχέσις ἄνευ τῶν δι' αὐτῆς συνδεομένων τούτων ὄρων. Ἡ τρια-
 δικὴ δὲ αὕτη ἐνότης τοῦ ὄντος δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς τόπου
 καὶ χρόνου, οὔτε τόπος καὶ χρόνος ἄνευ ὄντος. Τὸ δὲ ἐν τό-
 πῳ καὶ χρόνῳ ὄν, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ὑπάρχει, ἔχει ταυτό-
 τητα, ἔρχεται ἐκ τινος αἰτίου καὶ τείνει πρὸς τι τέλος. Δι-
 καίως δὲ πάντα ὁμοῦ τὰ στοιχεῖα ταῦτα ὀνομάζομεν *λόγον*,
 διότι λόγος τοῦ ὄντος εἶναι ἡ φύσις αὐτοῦ, τὸ αἷτιον καὶ
 τὸ τέλος. Καὶ πραγματικῶς τὴν λέξιν ταύτην μεταχειρίζο-
 μεθα κατὰ πᾶσαν ἔρευναν, κατὰ πᾶσαν μελέτην, κατὰ πᾶ-
 σαν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου. Ὅτε θέλομεν νὰ
 κατανοήσωμεν τὰ φαινόμενα ὄντος τινός, ζητοῦμεν τὸν
 λόγον αὐτῶν ἐν τῇ φύσει καὶ ὑποστάσει αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ
 πρὸς αὐτὴν σχέσει τῆς μορφῆς, ἐν τῷ τόπῳ καὶ τῷ χρό-
 νῳ ἐν οἷς φανεροῦται, καὶ ἐν ταῖς ἐξ αὐτῶν σχέσεσιν αὐτοῦ
 πρὸς ἄλλα ὄντα ὅτε θέλομεν ν' ἀνεύρωμεν τὴν πηγὴν αὐ-
 τοῦ, ζητοῦμεν τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐν τῷ αἰτίῳ,
 καὶ ὅτε θέλομεν νὰ προσδιορίσωμεν τὸν σκοπὸν δι' ὃν ὑπάρ-
 χει, πάλιν ζητοῦμεν τὸν λόγον αὐτοῦ ἐν τῷ τέλει, καὶ ἐκ
 τούτων ἐπαγόμεθα εἰς τὸν νόμον τοῦ ὄντος καὶ προτιθέμε-
 νοι νὰ ἐξαγάγωμεν ἐξ ἧς ἔχομεν γνώσεως ὄντος τινός πάσας
 τὰς ἐν αὐτῇ περιεχομένας συνεπειάς, εἴτε ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ
 ὄν, εἴτε ὡς πρὸς ἄλλα ὁμογενῆ ἢ ὁμοειδῆ, πάλιν διὰ τοῦ
 λόγου προβαίνομεν συννοοῦντες ὄρους τινὰς καὶ ζητοῦντες τὰς
 μεταξὺ αὐτῶν ὁμοιότητας καὶ διαφοράς, καὶ δυνάμει τῆς
 λογικῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος ἐξάγομεν ἐκ τῆς πρώτης
 γνώσεως ἄλλας ἐπίσης βεβαίας, καὶ τὴν ἐργασίαν ταύτην
 συλλογισμὸν ὀνομάζομεν. Ὁ λόγος ἄρα καὶ ἐνουπάρχει εἰς τὰ
 ἐνδότατα τοῦ ὄντος, καὶ περιπτύσσει αὐτὸ πανταχόθεν, τὰ
 δὲ ποικίλα στοιχεῖα τοῦ λόγου ἀδιαβρήκτως πρὸς ἄλληλα
 συναπτόμενα ἀπατελοῦσι μίαν καὶ ἀδιάσπαστον ἐνότητα. Καὶ
 διὰ τὸ ὅτι αὐτὸν προκαλεῖ τὸ ἕτερον, καὶ ἐν τῷ κοινῷ

αὐτῶν συνδέσμῳ εὐρομεν ἄλλοτε τὴν ἀρχὴν τῆς συζεύξεως τῶν ἐννοιῶν, καὶ ἐν τῇ ἐλλόγῳ ἐννοίᾳ τοῦ ὄντος τὴν ἐνότη-
τα τῆς ἐπιστήμης.

Ἄλλ' εἰσδύοντες βαθύτερον εἰς τοὺς μυχοὺς τῆς διανοίας, παρὰ τὴν ἐνότητα τῆς συμφύσεως καὶ συνπαρξέως καὶ συ-
νεργείας τῶν στοιχείων τούτων εὐρίσκομεν ἄρα ἄλλην ἐνδο-
τέραν ἐνότητα; ὑπάρχει ἄρα μεταξύ αὐτῶν ἱεραρχία τις, καθ' ἣν τὰ μὲν εἶναι ἀνώτερα, τὰ δὲ κατώτερα, καὶ δυνάμει τῆς ὁποίας ἄλλα ἐξ ἄλλων προέρχονται, καὶ ἄλλα εἰς ἄλλα περιλαμβάνονται; ὑπάρχει μεταξύ αὐτῶν στοιχείον τι ἐξ οὗ τὰ ἄλλα, καὶ ὑπερ ἥθελεν εἶσθαι τρόπον τινα ὁ λόγος τῶν λόγων; ὡς πρὸς τὰ τρία πρῶτα, τὴν ὑπόστασιν, τὴν μορ-
φήν καὶ τὴν σχέσιν, πρότερον εἶναι προφανῶς ἡ ὑπόστασις, διότι ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσι τὰ ἄλλα δύο. Τῆς μορφῆς ἀντι-
λαμβάνομεθα διὰ τῆς συνειδήσεως ἢ τῆς αἰσθήσεως, τῆς μορ-
φῆς ἀντιλαμβάνονται καὶ τὰ ζῶα μόνον τὴν ὑπόστασιν χρ-
ρῆγαι ὁ λόγος, καὶ θέτει αὐτὴν ἐξ ἀνάγκης ὑπὸ τὰ διὰ τῆς αἰσθήσεως, ἢ τῆς συνειδήσεως ἐκδηλούμενα. Ἄρα μεταξύ τῶν τριῶν τούτων στοιχείων ἡ ὑπόστασις πρωτεύει, καθ' ὅσον μορφήν καὶ σχέσιν δὲν δυνάμεθα οὔτε κἂν γὰρ ὑποθέσωμεν ἄ-
νευ ὑποστάσεως, ἐν ᾧ νοερώς δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν ὑπό-
στασιν ἔχουσαν δυνάμει ἐν ἑαυτῇ τὴν μορφήν τῆς, διότι τὸ δυνάμει ἡγείται πάντοτε τοῦ ἐνεργείᾳ, καὶ ἀφοῦ τὴν μορφήν γνωρίζουσι ἡμῖν καὶ ἄλλαι δυνάμεις, μόνη ἡ ὑπόστασις εἶναι κυρίως λογικὴ ἰδέα, καὶ τοιοῦτῳ τρόπῳ τὰ πρῶτα ταῦτα στοιχεῖα τοῦ ὄντος δυνατὸν ν' ἀναχθῶσιν εἰς ἓν.

Τί δὲ ρητέον περὶ τῆς σχέσεως μεταξύ τοῦ ὄντος καὶ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου; Διὰ προσεκτικῆς ἀναλύσεως εὐρίσκο-
μεν καὶ ἐνταῦθα τάξιν τινα προτεραιότητος, ἐπειδὴ καθὼς ἡ μορφή καὶ ἡ σχέσις ἀνάγονται εἰς τὴν ὑπόστασιν, διότι εἰ μὴ αὕτη προηγηθῇ, οὐδὲν ὄν ὑπάρχει, παρομοίως οὐδὲν ὄν ὑπάρ-

χει ἄνευ τόπου καὶ χρόνου, καὶ νοερώς μὲν δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν τόπον κενὸν καὶ χρόνον κενόν, ἀλλ' ὑπόστασιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου ἀδύνα-
τον νὰ συλλάβωμεν ἅμα τι ὑφίσταται, ὑφίσταται που καὶ ποτε· ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος εἶναι λογικοὶ καὶ πραγ-
ματικοὶ ὄροι πάσης ὑπάρξεως, ἄρα δυνάμει προηγούνται παντὸς ὑπάρχοντος. Ἀλλὰ καθὼς ἡ μορφή καὶ ἡ σχέσις ἀνάγονται εἰς τὴν ὑπόστασιν, ἥτις, ὡς εἶδομεν, μόνη εἶναι κυρίως λογικὸν στοιχείον, ἀνάγεται ἄρα καὶ ἡ ὑπόστασις εἰς τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον; Βεβαίως ὄχι. Ἡ ὑπόστασις δὲν ἀπορρέει ἐκ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ὡς ἡ μορφή ἐκ τῆς ὑποστάσεως· ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος δὲν γενῶσι τὰς ἐν αὐτοῖς ὑποστάσεις, ἀλλ', ὡς εἶπομεν πρὸ μικροῦ, εἶναι λογικοὶ καὶ πραγματικοὶ ὄροι αὐτῶν, ὥστε οὔτε ἡ ὑπόστα-
σις ἀνάγεται εἰς τὰ δύο ταῦτα περιέχοντα ἢ ἐνδεχόμενα, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, οὔτε ταῦτα εἰς ἐκείνην. Ἡ δὲ ἀποκλειστι-
κῶς λογικὴ φύσις τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν εἶναι πασιδῆλος, καὶ ἐξ αὐτῶν μάλιστα ἐπορίσθημεν μίαν τῶν ἀποδείξεων, ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν ἡμῖν λογικὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν προτέρων. Μετα-
ξὺ δὲ αὐτῶν τούτων τῶν δύο ἐννοιῶν ὑπάρχει προτεραιότη-
της; Ὁχι βεβαίως, διότι ἅμα ὑπάρχει τόπος, ὅ ἐστι δυνατό-
της ἀπείρου ἐκτάσεως, ὑπάρχει χρόνος, ὅ ἐστι δυνατότης ἀ-
πείρου διαρκείας, καὶ τὸ ἀνάπαλιν, οὐδὲ βλέπομεν τίνι τρόπῳ θὰ ἡδυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν τὸ ἐν χωρὶς τοῦ ἄλλου, καὶ διὰ τοῦτο οἱ δύο οὔτοι ὄροι συνεκφέρονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖ-
στον, καὶ οἰοῖται δύο ἴσα καὶ ταυτούσια ποσὰ συμμετροῦν-
ται ἀλλήλοις, ὥστε ἡ ἐν τόπῳ κίνησις χρησιμεύει ὡς μέτρον τοῦ χρόνου, καὶ πρὸς δήλωσιν τῆς ἀποστάσεως λαμβάνεται ὁ πρὸς διέλευσιν αὐτῆς ἀναγκαῖος χρόνος. Εἶναι δὲ δύο ἴσα πο-

ΤΑ ΒΕΒΛΗΤΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΡΑΪΝΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ. Πῶς δὲ δύο ἄπειρα δύνανται νὰ ὑπάρχωσι,
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΑἰΘΟΥΣΙΟΥ

νοούμεν ἄμα σκεπθῶμεν, ὅτι ἐκάτερον εἰς ἄλλην ὑπάγεται κατηγορίαν, τὸ μὲν εἶναι ἄπειρον κατ' ἔκτασιν, τὸ δὲ κατὰ διάρκειαν. Ἐὰν δὲ αἱ δύο αὗται κατηγορίαι καὶ, οὕτως εἰπεῖν, ὄψεις τοῦ ἀπείρου ὑποθέτουσι τὸ κατὰ πάσαν ἔννοιαν καὶ ὑπὸ πᾶσαν ὄψιν καὶ κατηγορίαν ἄπειρον, καὶ εἰς αὐτὸ ἀνάγονται, τοῦτο εἶναι ζήτημα, ὅπερ θέλομεν ἀπαντήσῃ καὶ προσπαθήσῃ νὰ λύσωμεν βραδύτερον. ἔχομεν ἐν τοσοῦτῳ τὴν ὑπόστασιν ἐν ἀπείρῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ παράγουσαν τὴν ἰδίαν μορφήν.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ ὑπόστασις παράγει τὴν ἰδίαν μορφήν καὶ εἶναι ὁ λόγος αὐτῆς, ἄρα εἶναι καὶ τὸ αἴτιον αὐτῆς; καὶ πρέπει νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ ποιητικὸν αἴτιον ἀνάγεται εἰς τὴν ὑπόστασιν, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος δὲν εἶναι εἰ μὴ ἡ ἰδέα τῆς ὑποστάσεως, ἢ ἡ ἀρχὴ τῆς ὑποστάσεως τὸ *principe de substance*, ὡς λέγουσιν οἱ ἐν Γαλλίᾳ πνευματισταί; Καθ' ἡμᾶς τὸ αἴτιον δὲν εἶναι ἡ ὑπόστασις, εἶναι ἀνώτερον καὶ πρότερον τῆς ὑποστάσεως. Ὅτε λέγομεν, ὅτι ἡ ὑπόστασις παράγει τὴν μορφήν, ἢ ἡ δύναμις τὴν ἐνέργειαν, ὅπερ εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ, ἔχομεν ὑπ' ὄψιν σχετικὴν τινὰ αἰτιότητα, καὶ ἐπειδὴ ὑποστάσεις εἶναι πολλαί, καὶ μορφαὶ ἀναρίθμητοι, καὶ ἀδυνατοῦμεν ν' ἀναγάγωμεν πάσας αὐτάς εἰς μίαν μόνην, διότι τὸ ἀπαγορεύει πρὸ παντὸς ἄλλου ἢ συνειδήσεως τῆς ἡμετέρας ταυτότητος ἀποκλείουσα ἀπολύτως καὶ ἀπ' ἀρχῆς πᾶσαν συνταύτισιν τοῦ ἡμετέρου ὄντος μετὰ τῶν ἄλλων, ἔπεται ὅτι λέγοντες ὅτι ἡ ὑπόστασις παράγει τὴν μορφήν, δὲν ἐκδηλοῦμεν εἰ μὴ σχετικᾶ, μερικᾶ καὶ δευτερεύοντα αἴτια, ἀλλ' οὐχὶ τὸ αἴτιον πρῶτον, ὃ ἀπαιτεῖ ἢ καθολικὴ καὶ ἀπόλυτος ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος καὶ, ὅπερ ἐὰν δὲν εἶναι πρῶτον, ὅλως αἰτιον οὐδὲν ἔστιν, ὡς ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης (Μεταφυσικά). Τὴν ἔννοιαν τοῦ αἰτιίου δυνατὸν νὰ εὕρωμεν ἐν ἡμῖν διὰ τῆς ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως, καὶ κατὰ λογικὴν ἀνάγκην, ἐν τοῖς ἄλλοις οὖσιν,

ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, ὅτι δηλαδὴ πᾶν τὸ ὑπάρχον, πᾶσα ὑπόστασις, πᾶσα μορφή ἔχει αἴτιον ἐξ οὗ παράγεται εἰς τὸ εἶναι, τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐπιβάλλει ὁ λόγος. Ἄντι λοιπὸν ν' ἀναγάγωμεν τὸ αἴτιον εἰς τὴν ὑπόστασιν, ταύτην ὀφείλομεν ν' ἀναγάγωμεν εἰς ἐκεῖνο, καὶ τὸ αἴτιον ν' ἀναγνωρίσωμεν ὡς λογικὸν στοιχεῖον ἀνώτερον τῆς ὑποστάσεως.

Τὸ αἴτιον εἶναι ἐπίσης ἀνώτερον τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου. Γινώσκουσιν οἱ εἰδήμονες πόσα πράγματα παρέσχον εἰς τοὺς φιλοσόφους αἱ δύο αὗται ἔννοιαι τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου καὶ τινες μὲν τυφλωττοντες πρὸς τὰ φαινότερα φαινόμενα τοῦ πνεύματος ἀπορρίπτουσι τὸ ἄπειρον τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν, καὶ τὸν μὲν τόπον ἀνάγουσιν εἰς τὴν ἔκτασιν, τὸν δὲ χρόνον εἰς τὴν διαδοχὴν, ἄλλοι δὲ θεωροῦσιν αὐτάς ὡς ὑποκειμενικοὺς μόνον τύπους οὐδεμίαν ἔχοντας ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα, καὶ ἄλλοι ταυτίζουσι τὰ δύο ταῦτα ἄπειρα μὲ τὸ ἄπειρον τοῦ Θεοῦ. Προκειμένου περὶ ἐννοιῶν, ἃς ἐξ ἀνάγκης συλλαμβάνομεν, ἢ μόνη μέθοδος, ἢ δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν εἰς αὐτάς εἶναι ἡ ἀνάλυσις· οὔτε νὰ παραβάλωμεν δυνάμεθα αὐτάς πρὸς τὰ ἀντικείμενα πρὸς ἃ ἀντιστοιχοῦσιν, οὔτε νὰ ἐπαληθεύσωμεν διὰ τῆς πείρας. Αἱ δύο αὗται ἔννοιαι ἐνυπάρχουσι συνεπτυγμέναι καὶ οὕτως εἰπεῖν δυνάμει ἐν οἴῳ δήποτε πνεύματι, διότι καὶ ὁ ἀπλούστερος ἄνθρωπος ἐρωτώμενος, ἐὰν ἀφαιρουμένων τῶν σωματίων μένει ὁ τόπος ὃν πληροῦσι καὶ καταργουμένης τῆς διαδοχῆς τῶν γεγονότων μένει ὁ χρόνος ἐν ᾧ τελεῖται, καὶ ἐὰν ἐπέκεινα ὀρισμένου τινὸς τόπου καὶ χρόνου ὑπάρχει ἕτερος καὶ πάλιν ἕτερος ἐπ' ἄπειρον, θέλει ἀπαντήσῃ καταφατικῶς. Ὁ δὲ φιλόσοφος, ὅστις γεγυμνασμένος ὢν εἰς τὴν σκέψιν καθαρωτέραν ἔχει τὴν συνειδήσιν τῶν ἐν αὐτῷ καὶ ἀκριβέστερον διακρίνει αὐτά καὶ σαφέστερον

ἰακωβὰν ἀνώτερον ὀρίζει, ἐὰν ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὸν ἀπλούστερον πνεύματι καὶ θέλει ἀναγνωρίσει ὅτι τὰ ἀντικείμενα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΡΕΟΝ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΕΩΝ ΠΡΩΤΟΒΑΛΩΝΟΥ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

τῶν δύο τούτων ἔννοιῶν εἶναι φύσει ἀνεπίδεκτα ὁρίων, ὃ ἔστι φύσει ἄπειρα, οὐδὲ θέλει ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ἐκτὸς ἡμῶν ὑπάρξεως αὐτῶν, διότι ἅμα ὑπάρχει τι ἀντικειμενικῶς ἢ ὑποκειμενικῶς ὁ λόγος σύμφωνος πρὸς τὴν πείραν μᾶς ὑποχερῶς νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ὑπάρχει ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, ὥστε πλὴν τοῦ ἀποκλειστικοῦ ἰδανισμοῦ, ὅστις πάντα τὰ ἐκτὸς ἡμῶν ἀνάγει εἰς τὸ ἐγὼ, πᾶσα ἄλλη φιλοσοφία εἴτε ἐν γνώσει, εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ, εἴτε ῥητῶς, εἴτε ὑπονοουμένως παραδέχεται τὴν ὑπαρξίν τῶν δύο τούτων ἐνδεχομένων τῶν ὄντων. Ἄμα δὲ παραδέχεται τὴν ὑπαρξίν, παραδέχεται δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ τὸ ἄπειρον αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ ἄπειρον τοῦτο τί εἶναι; εἶναι αὐθύπαρκτον, εἶναι αἴτιον πρῶτον, ἢ εἶναι ἀπλοῦς ὄρος, καὶ τρόπον τινα προετοιμασία πρὸς ὑποδοχὴν παντὸς τοῦ ἐρχομένου εἰς τὸ εἶναι; Φανερόν ὅτι δὲν εἶναι αἴτιον πρῶτον, διότι οὐδὲν ποιεῖ, καὶ σχετικῶς πρὸς τὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς γνώσεως καὶ τῆς ὑπάρξεως ἔχει θέσιν ὑποδεστέραν, καὶ ἀφοῦ δὲν εἶναι αἴτιον πρῶτον δὲν εἶναι αὐθύπαρκτον. Ἄρα ὑποθέτει καὶ ἀπαιτεῖ αἴτιον ἀνώτερον, οὗ ἄνευ δὲν θὰ ὑπῆρχε τὸ ἄπειρον τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ἀπαιτεῖ αἴτιον ἄπειρον. Καὶ τῷ ὄντι εἰς τί ἀνάγονται ἐπὶ τέλους ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος; Εἰς τινα ἄπειρον δυνατότητα ἐκτάσεως καὶ διαρκείας. Ὅτε λέγομεν, ὅτι ὁ τόπος εἶναι ἄπειρος ἐννοοῦμεν ὅτι ἐπέκεινα πάσης ἐκτάσεως ὑπάρχει τόπος, ὅστις ἠδύνατο νὰ πληρωθῇ ἐπ' ἄπειρον, καθὼς ἐπὶ χρόνου ἐπέκεινα πάσης διαρκείας ὑπάρχει χρόνος δυνάμενος νὰ πληρωθῇ ἐπ' ἄπειρον. Αἱ δύο αὗται δυνατότητες ἄπειροι ὑποθέτουσιν ὄν πραγματικῶς ἄπειρον, διότι πᾶν δυνατόν ὑποθέτει πραγματικόν τι ἔχον τὴν δύναμιν ἐξ ἧς ἢ δυνατότης (4). Ἄρα τὸ αὐτὸ αἴτιον ἐξ οὗ ἢ ὑπόστασις εἶναι καὶ τὸ ἐξ οὗ ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος. Τὸ ἄπειρον τοῦ αἰτίου τούτου οὐ μόνον καθιστᾷ δυνατόν τὴν ὑπαρξίν τῶν ὑποστάσεων καὶ τῶν ἐκ τούτων μορφῶν, ἀλλὰ θέτει καὶ τοὺς ἀναγ-

καίους ὄρους τῆς ὑπάρξεως ταύτης, τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν τὰ δύο ταῦτα ἄπειρα ἐνδεχόμενα τῶν ὄντων φαίνονται αὐθύπαρκτα, καὶ ἐπειδὴ τοῦτο προσβάλλει τὸν λόγον μὴ δυνάμενον νὰ παραδεχθῇ δύο ἄπειρα αὐθύπαρκτα καὶ συνυπάρχοντα, ἂν καὶ εἰσδύοντα εἰς ἄλληλα καὶ ἐν ὄλῳ καὶ ἐν ἐκάστῳ τῶν μορίων αὐτῶν, ὁ Κάντιος ἐθεώρησεν αὐτὰ ὡς ἀπλῶς ὑποκειμενικοὺς τύπους τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς συνειδητέσεως. Ἐὰν δὲ προδῶμεν μέχρι τέλους τῆς ἀναλύσεως τῶν δύο τούτων λογικῶν στοιχείων, εὐρίσκομεν ὅτι δὲν εἶναι εἰμῆ δύο πρῶται ὄψεις καὶ οἰονεὶ εἰκόνες αὐτοῦ τοῦ ἀπείρου ὄντος, εἰς ὃ ἐπὶ τέλους ἀνάγονται, καὶ ὃ ἐξ ἀνάγκης ὑποθέτουσι, διότι τὸ ἄπειρον ὄν δὲν εἶναι ἄπειρον, ἐὰν δὲν ἔχη τὴν δυνατότητα τοῦ δημιουργεῖν ἐπ' ἄπειρον κατ' ἔκτασιν καὶ κατὰ διάρκειαν, καὶ ἢ διπλῆ αὕτη δυνατότης εἶναι ἢ οὐσία τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου. Ἀκατάληπτος εἶναι βεβαίως ἢ ἐνδοτέρα σχέσις τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου πρὸς τὸ ἄπειρον ὄν, διότι τοῦτο νοεῖται, ἀλλὰ δὲν καταλαμβάνεται, καὶ ἢ ἐνδόμυχος φύσις αὐτοῦ εἶναι μυστήριον. Ἀλλὰ μυστηριώδεις δὲν εἶναι αἱ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέουσαι δύο ἔννοιαι περὶ ὧν πρόκειται, ἀπ' ἐναντίας εἶναι σαφέσταται καὶ βεβαιόταται, ὡς πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου, καὶ ἐπ' αὐτῶν στηρίζεται τὸ σαφέστερον καὶ βεβαιότερον μέρος τῆς ἐπιστήμης.— Ἡ μορφή λοιπὸν, ἢ σχέσις, ἢ ὑπόστασις, ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος ὑπάγονται ἱεραρχικῶς εἰς τὸ αἴτιον, ὃ ἔστιν, εἰς ἐκεῖνο τὸ λογικὸν στοιχεῖον τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος. Ἀλλὰ παρὰ ταύτην καὶ ἐτέρας δύο ἀνεγνωρίσαμεν, τὴν τῆς ταυτότητος καὶ τὴν τῆς τελεότητος καὶ πρέπει τώρα νὰ ζητήσωμεν ἐὰν καὶ ὅποιαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς αὐτήν.

Ἄς ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῆς τελευταίας. Δυνάμει τῆς ἀρχῆς αὐτῆς καὶ πᾶσι τῶν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐκτετασμένων ὄντων πᾶν τὸ ὑπάρχον πρὸς τι τέλος ὑπάρχει. Καὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀρνοῦνται τινες τῶν φιλοσόφων καὶ ἰδίως οἱ

ἀνάγοντες πᾶσαν τὴν ἐπιστήμην εἰς μόνην τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν φαινομένων καὶ τῆς σταθερᾶς αὐτῶν διαδοχῆς· γνωστὸν δὲ ὅτι κατὰ Βάκωνα ἡ ἀρχὴ αὕτη, ὡς αἰ τῷ Θεῷ ἀφιερούμεναι παρθένοι, εἶναι ἄγονος. Ἀλλ' ἀπεδείχθη ἐσχάτως, ὅτι τοσοῦτον εἶναι γόνιμος, ὥστε ἀπ' αὐτῆς ἐγεννήθη διὰ τῆς μαιευτικῆς τοῦ Σωκράτους ἅπασα ἡ φιλοσοφία (5), διάσημος δὲ καθηγητῆς τῶν ἡμερῶν μας, ὁ κ. P. Janet, ὁλόκληρον σειράν μαθημάτων ἀφίερωσεν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀρχῆς ταύτης, καὶ δὲν θὰ ἦτο δύσκολον ν' ἀποδείξωμεν ὅτι εἰς τὴν πίστιν πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην ὀφειλομένους τινὰς τῶν πολυτιμοτέρων ἀνακαλύψωμεν τῆς περὶ τὴν φύσιν ἐπιστήμης. Ἡ ζήτησις τοῦ τέλους τῶν ὄντων, τοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας, τοῦ προορισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς φύσεως εἶναι τῷ ὄντι ἡ ἐπιμονωτέρα καὶ εὐγενεστέρα προσπάθεια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καὶ ἀποδεικνύει τὴν πίστιν, ὅτι τέλος ὑπάρχει. Ἀλλὰ τὸ τελικὸν αἷτιον εἶναι ἀχώριστον τοῦ ποιητικοῦ, διότι τέλος τοῦ ὄντος σημαίνει σκοπὸν προμελετηθέντα ὑπὸ τοῦ ποιήσαντος· τὸ ὅ· οἱ δύο οὗτοι ὅροι εἶναι συσχετικοί, καὶ διὰ τοῦτο ἀμφοτέροι λέγονται αἷτια· διὰ τοῦτο ἀφ' οἰουδήποτε ἀρχίσωμεν, φθάνομεν εἰς τὸν ἕτερον, διότι αἷτιον ἐνταῦθα δηλοῖ οὐ μόνον ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ ἰδέαν, καὶ ἡ ἰδέα αὕτη εἶναι τὸ τέλος, καὶ τὸ τέλος πάλιν διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ἰδέας ἀνάγει ἡμᾶς εἰς τὴν ἐνέργειαν καὶ ἰδέαν τοῦ αἷτιου· διὰ τοῦτο ὁ Σωκράτης ἐκ τοῦ τελικοῦ αἷτιου ἀνῆλθεν εἰς τὴν μεταφυσικὴν ἔννοιαν τοῦ ποιητικοῦ, ὡς ὁ Κάντιος ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ καθήκοντος ἐξήγαγε τὰς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἡμετέρας ἀθανασίας, καὶ ὁ Δεϊβίντιος τὰ δύο ταῦτα λογικὰ στοιχεῖα, τὸ τέλος καὶ τὸ αἷτιον, ἀνήγαγεν εἰς ἓν, τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀποχρῶντος λόγου. Τὸ καθ' ἡμᾶς νομίζομεν ὅτι οἱ δύο οὗτοι ὅροι δὲν ταυτίζονται, ἀν καὶ ἀδιάρρηκτως συνδέονται καὶ ἀκριβῶς ἀντιστοιχοῦσι πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐξ ἀλλήλων ἐξάγονται. Ἀλλ' ἐάν

δὲν ὑπάρχη ταυτότης, ποία τις σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν; εἶναι ἄρα ἰσόβαμοι καὶ ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων, ἢ καὶ ἐνταῦθα διακρίνομεν ἱεραρχικὴν τινα τάξιν, καθ' ἣν ἡ μία ὑπόκειται εἰς τὴν ἄλλην; Ἡ τάξις αὕτη εἶναι αὐτόδηλος. Ἐάν δὲν ὑπάρχη ποιητικὸν αἷτιον, οὐδὲ τελικὸν ὑπάρχει, καὶ δυνατὸν μὲν νὰ ὑποθέσωμεν ποιητικὸν αἷτιον ἀργὸν καὶ ἄπρακτον, ἀδύνατον δὲ νὰ ὑποθέσωμεν τέλος αὐτοποίητον καὶ αὐθύπρακτον. Ἄρα καὶ ἐνταῦθα καταφαίνεται πρῶτον πάντοτε τὸ λογικὸν στοιχεῖον τοῦ αἷτιου.

Ἀπομένει ἡ ἀρχὴ τῆς ταυτότητος ἢ τῆς ἀντιφάσεως, ἢ πρώτην καὶ ἔμφυτον ὁμολογοῦσι καὶ τινες τῶν μὴ ἀποδεχομένων τὰς ἄλλας, καὶ ὡς λογικὴν ἀνάγκην ἀναγνωρίζουσι καὶ ἐκ τῶν θετικολόγων οἱ φρονιμώτεροι. Τόσῳ δὲ καταφανῆς καὶ ἰσχυρὰ εἶναι ἡ ἀνάγκη αὕτη, ὥστε εὐκόλως διακρίνεται ἡ ἀρχὴ τῆς ταυτότητος ἐν οἰωδῆποτε συλλογισμῷ ἢ ἐκπεφρασμένῃ ἢ ὑπονοουμένῃ, καὶ αὐτὴν θέτομεν ὡς βᾶσιν καὶ τῶν ἀπλουστέρων βεβαιώσεων, διότι ἐν πάσῃ ὑποτίθεται, ὅτι πᾶν ὅ,τι εἶναι, εἶναι, καὶ δὲν δύναται ἐν ταῦτῳ καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ νὰ ἦναι καὶ νὰ μὴ ἦναι· οἱ δὲ σκεπτικοὶ οἱ πᾶσαν βεβαιότητα προσπαθοῦντες· ν' ἀναίρῳσιν, εἰς τὸν ἀκατάβλητον τοῦτον σκόπελον προσαράττουσιν ἐπὶ τέλους, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀναγκάζονται καὶ οὗτοι νὰ στηριχθῶσι κατασκευάζοντες τὰ καταστρεπτικὰ ἐπιχειρήματά των, διότι πᾶς συλλογισμὸς ἄνευ τῆς ἀρχῆς τῆς ταύτης εἶναι ἀδύνατος. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον ἐάν ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας εἶναι αὕτη γενικῶς παραδεδεγμένη, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐγκείται ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ λόγου καὶ τῶν πραγμάτων, ἐν ᾧ αἰ δύο ἄλλαι εἶναι μεταφυσικώτεραι καὶ ἔνθεν μὲν, φέρουσιν ἡμᾶς διὰ τῆς ζητήσεως τῶν πρώτων αἷτιῶν ὑπεράνω, ἔνθεν δὲ, διὰ τῆς τῶν ἀνωτάτων τελῶν, ἐπέκεινα τοῦ κόσμου, καὶ καθὼς μεταξὺ αἷτιου καὶ τέλους μέσον ἔστιν ἡ ἀνάγκη, ἡ ἀνάγκη αὕτη ἀποφύεται ἀμφοτέρα διὰ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐνεργείας

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

αὐτοῦ, παρομοίως μεταξὺ τῶν δύο ἄλλων ἀρχῶν μέση φαίνεται ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος συνδέουσα αὐτάς πρὸς ἀλλήλας. Ἄλλ' εἶναι ἄρα διὰ τοῦτο ἀνωτέρα αὐτῶν; ἢ πρὸς τὰς ἄλλας δύο σχέσις αὐτῆς ποίας φύσεως εἶναι; διότι δι' αὐτῆς συνδέονται, ἄρα ἐξαρτῶνται ἐξ αὐτῆς, ἢ αὐτὴ ἐξαρτᾶται ἐξ ἐκεῖνων; Καθ' ἡμᾶς τὸ δευτέρον ἀληθεύει καὶ οὐχὶ τὸ πρῶτον. Ἐὰν παντὸς ὄντος αἴτιον καὶ τέλος ὑπάρχει, ἔπεται ὅτι τὸ ποιῆσαν τὸ ὄν πρὸς τι τέλος προσδιώρισε καὶ τὴν φύσιν αὐτοῦ, οἷαν ἀπῆτει τὸ τέλος τοῦτο, καὶ οἷα εἶναι, καὶ ἄλλως δὲν δύναται νὰ ᾔηται, διότι ἄλλως τὸ τέλος αὐτοῦ δὲν ἐκπληροῦται. Εὐλόγως δὲ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης πᾶσα λογικὴ ἐργασία καὶ πᾶσα ἀπόδειξις, διότι ἡ ἀρχὴ αὕτη ἔχει ὑπὲρ αὐτῆς τὴν ἐγγύησιν τοῦ ἀνωτάτου στοιχείου τοῦ λόγου, αὐτοῦ τοῦ πρώτου αἰτίου, ἐξ οὗ τὰ ἄλλα, καὶ ὅσοι δὲν περιεργάζονται ν' ἀνεύρωσι τὸ πόθεν καὶ τὸ πρὸς τι, καὶ εὐχαριστοῦνται εἰς τὸ πῶς, δύναται ὅσον δέδεται αὐτοῖς νὰ ἐξακριβώσωσι δι' αὐτῆς τὴν φύσιν τῶν ὄντων, οὐχὶ δὲ σπανίως ἢ ἐξακριβώσις αὕτη ἀποκαλύπτει τὸ αἴτιον καὶ τὸ τέλος, καὶ οἱ συνεπέστεροι εἶναι οὕτω καὶ οἱ ἐλλογώτεροι. Ὁ Ἀριστοτέλης; ὁ κατασκευάσας διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος ὄλην τὴν λογικὴν, ὅτε συνεπλήρωσε τὸ ἀθάνατον τοῦτο οἰκοδόμημα, ὑπερ σῶον διήλθε διὰ πάντων τῶν αἰώνων μέχρις ἡμῶν, καὶ τοὺς ἀμεταβλήτους αὐτοῦ τύπους παρέσχεεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν, καὶ ἀντίεστη εἰς τὴν καταστρεπτικὴν πνοὴν τοῦ σκαπτισμοῦ, καὶ ἐπέζησεν εἰς τὰς πρὸς ἀλλοίωσιν αὐτοῦ τολμηράς ἐπιθέσεις τῶν καθ' ἡμᾶς πανθειστών, ὁ Ἀριστοτέλης ἀφ' οὗ κατέβαλε διὰ παντὸς τὰς βάσεις τῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως, καὶ ἀνήλθεν εἰς τὰ ὕψη τῆς μεταφυσικῆς, τὸ τελικὸν αἴτιον, ἦτοι τὸ ἄκρον ἀγαθόν, ἐθεώρησεν ὡς μόνον ἀνάμενον νὰ ἐξηγήσῃ διὰ τινος ἀνικητοῦ ἔλξεως τὴν πρὸς αὐτὸ πρόοδον τοῦ κόσμου, ἐν ᾧ ὁ Σωκράτης ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ τέλους, ἦτοι τοῦ ἀγχοῦ, εἶχε κατέλθει εἰς τὴν διὰ τῆς λογικῆς καὶ ἠθικῆς κατὰτάξεως ἐξή-

γησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς φύσεως, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὁ δαιμόνιος Πλάτων ἐν τῇ ιδέᾳ τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, ἦτοι τοῦ ὑψίστου τέλους, συνήνωσε πᾶσας τὰς ἄλλας, καὶ τὴν ταυτότητα ὡς συνέπειαν τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς τελεότητος ἀνεγνώρισε· τόσον εἶναι ἀληθές ὅτι αἱ τρεῖς αὐταὶ ἀρχαὶ εἶναι ἀδιαχώριστοι, καὶ μίαν ἀποτελοῦσιν ἐνότητα, ἧς κορυφὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ αἰτίου.

Δυνάμεθα λοιπὸν ἐκ πάντων τούτων νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου ἀνάγονται ἐπὶ τέλους; εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, καὶ ὅτι τὸ αἴτιον θέτον τὸ τέλος, θέτει δι' αὐτὸ τοῦτο ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ τὴν ιδέαν ἐκάστης ὑποστάσεως ταυτότητος καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς μορφήν, καὶ τοιοῦτον τρόπον ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου νοεῖ τὸν λόγον τοῦ κόσμου καὶ, ὡς προσθέσωμεν, ἀνέρχεται εἰς τὸν θεῖον λόγον. Διότι τὸ αἴτιον ἢ δὲν εἶναι αἴτιον ἢ εἶναι ἄπειρον. Αἴτια ποικίλα ὑπάρχουσι καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς ἡμῶν, ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἱκανοποιεῖ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ λόγου, καὶ δύναται ναὶ μὲν ὁ ἄνθρωπος ν' ἀπαρνηθῇ τὸ μοναδικὸν τοῦτο μεγαλεῖον τῆς φύσεώς του, καὶ δι' ἐκουσίου περιορισμοῦ νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν ταπεινὴν χώραν τῶν κατωτέρων αἰτίων, καὶ νὰ εὐχαριστηθῇ εἰς τὸ πῶς μὴ τολμῶν νὰ ἐξιχνιάσῃ τὸ πόθεν καὶ τὸ διατί, ἀλλ' ἅμα συναισθανθῇ ὄλην τὴν ἰσχὺν τῆς διανοίας, σύμμετρον πρὸς τὴν ἔφεσιν τῆς καρδίας αὐτοῦ, ἀδύνατον νὰ μὴ προβῇ ἀπὸ αἰτίου εἰς αἴτιον, καὶ διερχόμενος τὰ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον γωνικά καὶ γόνιμα νὰ μὴ φθάσῃ εἰς τὸ καθολικὸν καὶ ἀναγκαῖον καὶ ἄπειρον καὶ παντοδύναμον, ἐν ᾧ μόνῳ ἐπαναπαύεται. Ὁ περιορισμὸς, ὃν αὐθαίρετως ἐπιβάλλουσιν ὀλίγοι φιλόσοφοι, εἶναι ἐξαιρέσις· ἡ ἀνθρωπότης οὐδέποτε ἠνέχθη αὐτόν· ἐὰν τὸν ἠνέχετο θὰ κατήρχετο βαθμηδὸν εἰς τὴν κατωτέρα τάξιν τῶν ζώων, διότι οὔτε τὸ πῶς νοεῖται ἐντελῶς ἄνευ τοῦ πόθεν καὶ τοῦ διατί, καὶ θὰ ἠκολούθει ἀλόγως τὸ ἐνστιγμὴν παρανοεῖν εἰς τὴν ἀναγκαίαν διαδοχὴν τῶν φαινομένων, καὶ οὐκ ἐπὶ τὴν ἀναγκαίαν διαδοχὴν οὔτε τὴν λογικὴν φύσιν τῆς διαδοχῆς ταύτης,

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΦΙΛΟΣ ΚΑΤΑΛΑΒΗ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ

οὔτε τοὺς ἐν αὐτῇ σοφωτάτους συνδυασμοὺς, οὔτε τὴν θεϊαν αὐτῆς ἀρχὴν, οὔτε τὸν ἀληθῆ αὐτῆς προορισμόν. Ἐκ τούτων φαίνεται πόσον ἀπατώνται οἱ θεωροῦντες τὴν φιλοσοφίαν ὡς πολεμίαν πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ ἀντιτάσσοντες τὸν λόγον εἰς τὴν πίστιν, ἐνῶ ἀπ' ἐναντίας ὁ λόγος ἀνυψοῖ ἡμᾶς ἐξ ἀνάγκης πρὸς τὸ ἄπειρον, καθ' ὅσον τὸ κύριον αὐτοῦ στοιχεῖον οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ἡ ἔννοια καὶ ἡ ἀπόδειξις τοῦ Θεοῦ. Ἀκριβῶς ἐπιστημονικῆ ἀλήθειας λοιπὸν εἶναι ὅτι ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τοῦ λόγου, καὶ ἀναρίθμητοι εἶναι τῆς ἀληθείας ταύτης αἱ συνέπειαι, ὧν περιοριζόμεθα νᾶ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα τὰς σπουδαιότερας.

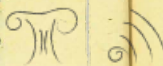
Γ.

Ἐάν ὁ λόγος ἀποκαλύπτει πρὸ πάντων τὸν Θεόν, ἔπεται ὅτι ὁ ἔλληγορος νοῦς εἶναι δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ ἔνθεος, καὶ ὅτι ὁ ἔλληγογώτερος εἶναι καὶ ὁ θεοσεβέστερος. Ὁρθῶς ἄρα ἐβρέθη, ὅτι ἄνθρωπος ἄθεος, ὅλως ἄθεος, δὲν ὑπάρχει· καὶ ἐάν ὑποβάλωμεν εἰς ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν τὰ ἰσχυρὰ λεγόμενα πνεύματα, οἷα καταφαίνονται ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν, θέλομεν πολλαχοῦ ἀνακαλύψει τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ τρωτὰ σημεῖα τῆς δικνοίας των, θέλομεν πεισθῆ ὅτι παρῖδον ἢ μίαν ἰδέαν, ἢ μίαν ἀρχὴν τοῦ λόγου, ἢ τὸν σύνδεσμον τὸν συνάπτοντα τὰ λογικὰ στοιχεῖα πρὸς ἄλληλα, ἢ τὴν ἔκτασιν, ἢ τὸ βάθος, ἢ τὴν γονιμότητα αὐτῶν, δυσκόλως δὲ θέλομεν εἶπει ὅτι ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς ἡ ἀκεραιότης τοῦ λόγου· προτιμότερον δὲ νᾶ ὑπάρχη ἡ ἀκεραιότης αὕτη ἐν τῇ ἀρμονίᾳ αὐτῆς, ἔστω καὶ μὴ ἀρκούντως ἀνεπτυγμένη ἢ ἐξησκημένη, ἢ νᾶ ἐξέχη ἐν στοιχεῖον ὑπὲρ τὰ ἄλλα καὶ ἐπὶ βλάβῃ αὐτῶν. Κατὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν ἔχομεν τὸν κοινὸν λεγόμενον νοῦν καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον, κατὰ τὴν δευτέραν δυνατὸν μὲν νᾶ διακρίνεται κατὰ τι ἢ διάνοια, ἀδύνατον δὲ νᾶ ὑπάρχη μεγάλνοια, διότι αὕτη ὑφίσταται εἰς τὴν ἀνωτάτην φύσιν καὶ πληρεστάτην ἀρμονίαν ὄλων ὁμοῦ τῶν νοητικῶν δυνάμεων ὑπὸ τὸ

κράτος τοῦ λόγου. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς ἐπίσης ἐβρέθη ὑπὸ τοῦ Βάκωνος ὅτι ἐάν ἡ ἐπιπόλαιος ἐπιστήμη ἀπομακρύνει τῆς πίστεως, ἢ βαθεῖα ἐπιστήμη ἐπαναφέρει εἰς αὐτὴν, καὶ πολὺ πρὸ αὐτοῦ ὁ Χρυσόστομος εἶπεν, ἢ ἐπίτασις τῆς σοφίας ἐπίτασιν ποιεῖ εὐλαβείας (Περὶ ἀκαταλ. λογ. δ.) Καὶ τῶ ὄντι πᾶσαι αἱ ὁδοὶ τῆς γνώσεως φέρουσιν εἰς τὸ ἄπειρον. Ὄθενδήποτε ἀρχίσωμεν, εἴτε ἐξ ἡμῶν αὐτῶν, εἴτε ἐκ τοῦ κόσμου, ἐκ τοῦ ἐλαχίστου φαινομένου τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῆς φύσεως, καὶ εἴτε μελετήσωμεν ἕνα κόκκον ἄμμου, εἴτε ἀνατείνωμεν τὴν διάνοιαν εἰς τὸ ἄφατον μεγαλεῖον τοῦ στερεώματος, πανταχοῦ εὐρίσκομεν τὸ ἄπειρον, πανταχοῦ ἐν φθάνομεν εἰς αὐτό. Ἐντὸς ἡμῶν ἔχομεν τὴν ὑποστατικὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς, καὶ ἐν αὐτῇ τὴν αἰτιότητα, καὶ ἐν ταύτῃ τὸ πρῶτον αἴτιον, τὸ ἐξ ἀνάγκης ἄπειρον· καὶ αὐτὸ τὸ αἴτημα τείνει διὰ τοῦ ἔρωτος εἰς τὸ ἄπειρον, ὡς τείνει ἡ νόησις διὰ τοῦ λόγου· συλλαμβάνομεν τὸ ἄπειρον κατὰ τε τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν διάρκειαν, ὅπερ ὑποθέτει τὸ ἄπειρον κατὰ τὴν δύναμιν, ἀχώριστον τοῦ ἀπείρου κατὰ τὴν νόησιν καὶ τὴν ἀγαθότητα. Καὶ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας ὑποστάσεις ἀναγνωρίζομεν τὴν μίαν καὶ ἀδιαιρέτην φύσιν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τούτου ἔπεται, ὅτι πᾶσα πρόοδος τῆς γνώσεως εἶναι πρόοδος πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἀληθῶς ἐπιστημονικῆ εἶναι ἢ ῥῆσις χριστιανοῦ φιλοσόφου τῶν ἡμερῶν μας, τοῦ P. Gratry, ὅτι ἡ νόησις εἶναι δέησις, διότι ζητοῦντες τὴν γνῶσιν ἐπικαλούμεθα τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, ἵνα δηλώσῃ ἡμῖν τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ.

Τὴν δὲ ἀρμονίαν τοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως δηλοῖ καὶ αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ λόγου, διότι οὐσιωδῶς καὶ ὁ λόγος εἶναι πίστις· ἢ δὲ θρησκευτικῆ εἶναι ἀνώτερος βεθμὸς τῆς λογικῆς πίστεως. Καὶ τῶ ὄντι χαρακτῆρ τῶν ἀρχῶν τοῦ λόγου εἶναι, ὅτι δὲν ἐπιδέχονται ἀπόδειξιν, καὶ ἰδίως ἡ πρώτη, ἐξ ἧς αἱ ἄλλαι, καὶ δὲν

ἀρχὴ ἢ ῥῆσις ἀποδείξεως, διότι εἶναι ἀφ' ἐαυτῶν ἐναργεῖς καὶ πρώτη ἀρχὴ ἢ ῥῆσις ἀποδείξεως. Ναὶ μὲν ἀνεγνωρίσαμεν μεταξύ τῶν

ΙΑΚΩΒΟΥ ΚΑΡΑΒΑΤΣΙΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

στοιχείων τοῦ λόγου ἱεραρχίαν καὶ τάξιν ἐξαρτήσεως, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἀπὸ τοῦ κατωτάτου μέχρι τοῦ ἀνωτάτου ὁ αὐτὸς διαφαίνεται χαρακτήρ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον διαυγής. Ἰπάρχει ἐν ἡμῖν ὑπόστασις, ἀλλὰ πῶς ἤξεύρομεν ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχη ἐν οἰωδῆποτε ὄντι; τὴν ὑπόστασιν δὲν βλέπομεν, ἀλλὰ πιστεύομεν τὴν ταυτότητα ἐπίσης δὲν βλέπομεν, ἀλλὰ τὴν πιστεύομεν πιστεύομεν εἰς τὸ τέλος καὶ ὅπου δὲν τὸ βλέπομεν, καὶ πιστεύομεν εἰς τὸ πρῶτον αἷτιον, εἰς ὃ ἀνερχόμεθα ἐκ τῶν ἄλλων, ἀν καὶ δὲν τὸ βλέπομεν ἄρα καὶ ἐνταῦθα ἡ πίστις εἶναι πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων. Καὶ οὐ μόνον εἰς τὸ βάθος τοῦ λόγου ὑπάρχει πίστις (6), ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ τοῦ λόγου ἐπιστήμη περιέχει κατὰ μυριάς περιπτώσεις τὸ στοιχεῖον τοῦτο, καθ' ὅσον δυνάμει αὐτῆς πιστεύομεν πράγματα οὐ βλεπόμενα, διότι εἶναι ἀόρατα καὶ τοι παρόντα, ἢ φαίνονται ἄλλως ἢ ὡς εἶναι, ἢ εἶναι παρελθόντα ἢ μέλλοντα· ἐὰν δὲ ζητήσωμεν πόσα εἶναι τὰ ἀμέσου καὶ ἐνεστώσης ἀντιλήψεω; γινωσκόμενα, θέλομεν ἴδει ὅτι εἶναι ὀλίγιστα, καὶ ὅτι τὰ πλείστα τῶν ὅσα ἀποδεχόμεθα ἄνευ δισταγμοῦ καὶ ἀντιβήσεως δὲν δυνάμεθα οὔτε ν' ἀποδείξωμεν, οὔτε νὰ ἐπαληθεύσωμεν, καὶ ὅτι στηρίζονται εἰς τινὰ λογικὴν πίστιν. Ἡ πίστις, ἥτις εἰσέρχεται πανταχόθεν εἰς τὸ πνεῦμα, περιπτύσσει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας μέχρι θανάτου· πιστεύομεν εἰς τὸν λόγον τῶν γονέων, τῶν διδασκάλων, εἰς τὰς ὑποσχέσεις, εἰς τὰς μαρτυρίας, πιστεύομεν εἰς τὴν εἰδικότητα τῶν ἐπιστημόνων, εἰς τὰ ἔργα τῆς ἐπιστήμης, διαπλέομεν τὰς θαλάσσας, εἰσδύομεν εἰς τὰ καταχθόνια ἐπαναπαυόμενοι εἰς τὰς γνώσεις τῶν ἄλλων, ὑποβαλλόμεθα εἰς μυριάς βασάνους προσδοκῶντες παρὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς τέχνης τὴν θεραπείαν τῶν δεινῶν μας, ἐργαζόμεθα, ἐμπορευόμεθα, κερδοσκοποῦμεν ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ ὠφελείας, ἧς ἄλλην ἀπόδειξιν δὲν ἔχομεν παρὰ τὴν λογικὴν πίστιν. Καὶ ἐὰν ἐρευνήσωμεν προσεκτικῶς καὶ αὐτὴν τὴν φύσιν τῶν ἀρετῶν θέλομεν ἴδει ὅτι αἱ πλείστα ἐκπηγάζου-

σιν ἐκ τῆς πίστεως, καθ' ὅσον δι' αὐτῶν θουσιάζομεν τὸ παρὸν πιστεύοντες εἰς τὸ μέλλον. Ἄρα ἡ πίστις καὶ ὁ λόγος δὲν εἶναι δύο στοιχεῖα ἀντίθετα ὡς φρονοῦσι τινές. Ὁ Πασχάλ λέγει ὅτι τὸ τελευταῖον διζήτημα τοῦ λόγου εἶναι ἡ πίστις, ἀλλ' ἀληθέστερον εἶναι, ὅτι ὁ λόγος ἄρχεται ἀπὸ τῆς πίστεως καὶ τελευτᾷ εἰς τὴν πίστιν. Ὁ δὲ ἀνώτατος βαθμὸς τῆς λογικῆς πίστεως εἶναι ὁ πρῶτος τῆς θρησκευτικῆς. Βάσις τῆς θρησκείας εἶναι ἡ εἰς Θεὸν πίστις, καὶ αὕτη, ὡς εἶδομεν, οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ αὐτὸ τὸ ἀνώτατον στοιχεῖον τοῦ λόγου. Πολλοὶ ἐπενοήθησαν φιλοσοφικαὶ ἀποδείξεις τῆς ὑπάρξεως καὶ φύσεως τοῦ Θεοῦ, ἐκ τῆς τάξεως τοῦ κόσμου, ἐκ τῆς ἠθικῆς τάξεως, ἐκ τῆς ἐν ἡμῖν ἐννοίας τοῦ ἀπείρου, ἐκ τοῦ τελικοῦ αἰτίου, ἐκ τοῦ ποιητικοῦ, ἀλλὰ πᾶσαι εὐκόλως ἀνάγονται εἰς μίαν καὶ μόνην, ἥτις εἶναι ἐπαρκῆς καὶ πᾶσῶν ἰσχυροτέρα, διότι ταυτίζεται μὲ αὐτὴν τὴν λογικὴν ὑπαρξιν ἡμῶν. Ἄμα ὑπάρχομεν, ἔχομεν συνείδησιν τῆς ἐλλόγου ἡμῶν φύσεως, ἔχομεν τούτέστι συνείδησιν τῶν ἐν ἡμῖν λογικῶν στοιχείων, καὶ ταῦτα ἀνάγονται εἰς ἓν καὶ μόνον, τὸ αἷτιον πρῶτον καὶ ἄπειρον. Ἡ καθαρὰ συνείδησις καὶ βαθεῖα ἀνάλυσις τοῦ στοιχείου τούτου εἶναι, ὡς εἴπομεν, ὁ ὕψιστος βαθμὸς τῆς λογικότητος, καὶ ἐν ταῦτῳ ἡ πρώτη βαθμὶς τῆς θρησκευτικῆς πίστεως. Ὅσα δὲ ἀναβαίνομεν τὰς ἄλλας βαθμίδας, τόσω καθαρώτερον ἐνορῶμεν τὸ φῶς τὸ ἀνατέλλον ἐν τῷ οὐρανῷ τῆς θρησκείας τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερον, δι' οὗ ἀποκαλύπτεται ἡ θεία φύσις· ἡ δὲ ἐν τῇ ἱστορίᾳ θεία ἀποκάλυψις, τὸ μέγιστον τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, καὶ διὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ, καὶ δι' ἣν ἐξασκεῖ ἐπιβρόχην ἐπὶ παντὸς στοιχείου τῆς ἀνθρωπίνης συμβιώσεως ἀπὸ τῆς πρώτης ἐποχῆς τῆς ἱστορίας μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, τὸ ὅποιον μαρτυρεῖ διηγετικῆς παραδόσεως, καὶ δι' ἀνθρωπίνων μέσων καὶ ἐπιχειρημάτων εἰς μάκρην προσπάθει νὰ ἐξηγήσῃ ὁ ἄθεος λόγος, ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ θεία ἀποκάλυψις, ἀν καὶ ὑπὲρ λόγον, δὲν εἶναι πρὸς λόγον, ἀπ' ἐναντίας συμπληροῖ αὐτὸν, καὶ συναυ-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΦΙΛΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΦΙΛΙΑ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΠΑΡΕΛΟΥΣ

φοῖ μεθ' ἑαυτῆς μέχρι ταῦ ἀνωτάτου σημείου εἰς ὃ δύναται νά φθάσῃ. Διότι ὁ ἀνθρώπινος λόγος, ἂν καὶ φύσει καὶ ἐξ ἀνάγκης νοεῖ τὸν θεῖον, δὲν ἐξισοῦται πρὸς αὐτόν· οὐδὲν πεπερασμένον ἐξισοῦται πρὸς τὸ ἄπειρον· ὅθεν ἐν τῷ ἀπείρῳ ὑπάρχουσι μυστήρια νοητά, ἀλλ' ἀκατάληπτα· ἕτερον ἢ νόησις καὶ ἕτερον ἢ κατάληψις, καὶ ἀκριβῶς εἰπεῖν, οὐδὲν ἐντελῶς καταλαμβάνομεν· ἢ δὲ λαμπρότερα ἀπόδειξις τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἶναι οὐχὶ ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτῆς ἀπόδειξις, διότι τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, οὐ μόνον ἐπὶ θρησκευτικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἐν ἡμῖν λογικῶν στοιχείων, ὡς εἶδομεν, ἀλλ' ἡ ἀπόδειξις ὅτι αἱ διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀποκεκαλυμμέναι ἀλήθειαι οὐ μόνον δὲν ἀντιμάχονται πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ λόγου, ἀλλ' ἀπεναντίας συνάδουσι πρὸς αὐτάς καὶ συμπληροῦσι καὶ ἐπισφραγίζουσιν αὐτάς· διὰ τοῦ κύρου αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας ἀκούει μου τῆς φωνῆς (Ἰωάν. ΙΗ. 38). Ἡ εἰς τὸν Θεὸν πίστις δὲν ἐλαττοῦται λοιπὸν διὰ τῆς ἀναγωγῆς τῶν στοιχείων τοῦ λόγου εἰς ἓν, ἀλλὰ στηρίζεται ἀκράδαντος εἰς αὐτὰ τὰ ὕψη τῆς διανοίας.

Ποία δὲ ἡ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης ἐπιρροή τῆς ἀναγωγῆς ταύτης; Ἐὰν ἡ θρησκεία δι' αὐτῆς στηρίζεται εἰς τὰ ὕψη τῆς διανοίας, ἐκεῖθεν κατέρχεται καὶ ἡ ἐπιστήμη καθρωτέρα, συνεπεστέρα πρὸς ἑαυτήν, βεβαιωτέρα καὶ ἐπιδεικτικὴ μεγίστης ἐνόητο· Ἐὰν τὴν ἐνόητα τῆς ἐπιστήμης εὕρωμεν ἐν τῇ ἐλλόγῳ ἐνοίᾳ τοῦ ὄντος, ἐν τῷ συνόλῳ δηλαδὴ τῶν στοιχείων, εἰς ἃ ἀποσυντίθεται κατερχόμενος ἐν ἡμῖν ὁ λόγος, ἔτι μᾶλλον θέλωμεν εὑρεῖ αὐτὴν ἐν τῷ ὑψίστῳ στοιχείῳ, ἐν ᾧ, ὡς ἐν τινι ἀψίδι, πάντα τὰ ἄλλα συνάπτονται ἐνισχυόμενα ἀμοιβαίως καὶ στερεούμενα ἐν τῷ θόλῳ τῆς διανοίας.

Βεβλῶς, μεγίστη ἐγγύησις τῆς ἀληθείας καὶ βεβαιότητος τῆς ἐπιστήμης θὰ ἦτο, ἐὰν ἀπεδεικνύετο ὅτι στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐνοίᾳς καὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, καὶ τοιοῦτο τρόπον ταυτίζεται

μετὰ τινος θείας ἀποκαλύψεως. — Βεβαιοτέρα πασῶν τῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἡ μαθηματικὴ, καὶ αὕτη φαίνεται ὅλη ἐξερχομένη ἐκ τοῦ ἀπείρου καὶ ἀνατείνουσα πρὸς τὸ ἄπειρον. Τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, τὴν ἔννοιαν τοῦ διακεκριμένου καὶ τοῦ συνεχοῦς ποσοῦ, λαμβάνει ἐκ τῆς ἐν ἡμῖν ὑποστατικῆς ἐνόητος καὶ ἐκ τοῦ τόπου· καὶ ἐκ μὲν τῆς ἐνόητος ἐξάγει τὴν μονάδα, ἣτις διὰ μὲν τῶν κλασμάτων διαιρεῖται καὶ ὑποδιαίρεται ἐπ' ἄπειρον, διὰ δὲ τῶν προσθέσεων καὶ πολλαπλασιασμῶν αὐξάνει ἐπ' ἴσης ἐπ' ἄπειρον· ἐκ δὲ τοῦ ἀπείρου τόπου ἐξάγει μυρία ὀχήματα, καὶ ἐν αὐτῷ ἐπινοεῖ μυρίους συνδυασμοὺς, ὧν πρώτη ἀρχὴ εἶναι τὸ σημείον, οὗ μέρος οὐθέν, ἀντίστοιχον πρὸς τὴν μονάδα, ἐξ οὗ ἡ γραμμὴ, ἐξ ἧς αἱ ἐπιφάνειαι καὶ τὸ στερεόν, ὥστε κοινὴ ἀρχὴ ἀμφοτέρων τῶν ἀντικειμένων τούτων εἶναι ἡ ἐν τῷ ἀπείρῳ τόπῳ ἐνόητος τῆς ὑποστάσεως, ὅθεν καὶ αὐτὸ τὸ ἄπειρον ὑποβάλλει ἡ μαθηματικὴ εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς τῆς. Κατὰ πᾶσαν δὲ ἐργασίαν αὐτῆς προβαίνει δι' αὐστηροτάτης λογικῆς ἐξαγωγῆς στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος, καὶ τὴν ἀπόλυτον βεβαιότητα τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐγγυῶνται, ὡς εἶδομεν, αἱ ἄλλαι δύο, ἡ τοῦ τελικοῦ καὶ ἡ τοῦ ποιητικοῦ καὶ ἀπείρου αἰτίου εἰς ἣν ἐκείνη ἀνάγεται. Ὁρμάται λοιπὸν ἐκ τοῦ ἀπείρου ἡ πρώτη αὕτη τῶν ἐπιστημῶν, διὰ τε τὴν σαφῆνειν καὶ τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν βεβαιότητα, καὶ προβαίνει δι' αὐτοῦ, καὶ πρὸς αὐτὸ τείνει, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ὠνομάσθη μέγας γεωμέτρης πάντα διατάξας ἐν μέτρῳ καὶ ρυθμῷ καὶ ἀρμονίᾳ, καὶ ὡς αἰώνιον ὑποστήριγμα εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως ὑποθεῖς τοὺς μαθηματικούς καὶ γεωμετρικούς νόμους. Οἱ νόμοι οὗτοι ἀποτελοῦσι τὴν μεταφυσικὴν τῶν νόμων τῆς φύσεως, καὶ δύνανται νά χρησιμεύσωσιν ὡς ἀπόδειξις τῆς δυνατότητος γενικωτέρας μεταφυσικῆς θεωρίας. Οἱ νόμοι οὗτοι συμβάλλουσι τὰ μέγιστα εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ πρόδον τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλίας. Οὐδεὶς ἠρίθμησε τοὺς ἀστέρας τοῦ στερεώ-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΠΑΡΕΛΛΗΛΟΓΡΑΦΟΥ. Οὐδεὶς ἠρίθμησε τοὺς ἀστέρας τοῦ στερεώ-

ματος, ἀλλὰ τὰς διαστάσεις, τὰς ἀποστάσεις καὶ τὰς κινήσεις αὐτῶν τίς δύναται νὰ μετρήσῃ; Πρὸς τοῦτο ἡ παρατήρησις, ὅσα καὶ ἂν κατασταθῇ ὀξυδερκῆς δι' ἐπιστημονικῶν ὀργάνων, δὲν ἀρκεῖ, εἰ μὴ γονιμοποιήσῃ αὐτὴν ὁ μαθηματικὸς ὑπολογισμὸς, ὥστε καὶ ἐνταῦθα τὸ ἄπειρον ἐφαρμόζεται εἰς τὸ ἄπειρον, καὶ ἐκ τοῦ συνδιασμοῦ τούτου γεννᾶται ἡ ἀστρονομία. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ᾧ εὕρισκόμεθα λίαν πεπερασμένον μόριον καὶ οἶονεὶ σημεῖον ἀόρατον τοῦ παντός, τὴν ὑδρόγειον σφαῖραν, ἐὰν λάβωμεν ὡς ἀντικείμενον μελέτης, οὐδεὶς ἀγνοεῖ πόσον ἡ μελέτη αὕτη διαφωτίζεται ἐκ τῶν πρὸς τὰ οὐράνια σώματα σχέσεων τῆς γῆς, ἧτις, ὡς εἶπεν ὁ Ἑρδερὸς, εἶναι ἀστὴρ μετὰ τὸ ἀστέρων. Ἐὰν δὲ εἰς τοὺς ἐνδοτάτους μυχοὺς αὐτῆς εἰσδύσωμεν, καὶ ζητήσωμεν τοὺς νόμους τῆς προοδευτικῆς αὐτῆς διαπλάσεως, τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς δυνάμεις τῆς ὕλης ἐξ ἧς ἐμορφώθη, καὶ τοὺς ἐπ' αὐτῆς φυτικὸς καὶ ζωικὸς ὀργανισμὸς, πάλιν διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ ἀείποτε προβαίνομεν, διὰ τοῦ ἐξαγωγικοῦ, καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ ἐπαγωγικοῦ. Θεμέλιον δὲ πάσης ἐπαγωγῆς εἶναι ἡ ἐν ἡμῖν λογικὴ ἔννοια τῆς τάξεως, καὶ ἐκ τοῦ καθολικοῦ καὶ ἀναγκαίου τῶν ἀρχῶν ἐξ ὧν αὕτη συνίσταται, ἐξάγομεν διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἐπὶ μέρους τὸ γενικὸν καὶ σταθερὸν τῶν νόμων τῆς φύσεως, καὶ τούτους ἀποδεικνύομεν διὰ τῆς ἐξακριβώσεως τῆς ἀναγκαίας διαδοχῆς καὶ συνεργείας τῶν φαινομένων, ὥστε ἡ ἐπαγωγή τὴν αὐτὴν ἔχει βεβαιότητα καὶ τὴν αὐτὴν ὀντολογικὴν βᾶσιν τῆς ἐξαγωγῆς, διότι ἀμφοτέρων ἐγγύησις εἶναι ἡ ἀναλοίωτος τάξις, ἐκδηλουμένη, κατὰ μὲν τὴν ἐξαγωγήν, διὰ τῆς ταυτότητος, κατὰ δὲ τὴν ἐπαγωγήν, διὰ πασῶν ὁμοῦ τῶν ἀρχῶν τοῦ λόγου ἀναγομένων εἰς τὴν πρώτην καὶ θεῖαν ἀρχὴν τοῦ αἰτίου (7). Εἶναι ἄρα οἱ νόμοι τῆς φύσεως νόημα καὶ βούλημα Θεοῦ, ὡς οἱ μαθηματικοὶ νόμοι, καὶ πᾶσα ἐπιστήμη τοῦ πεπερασμένου στηρίζεται ἐπὶ τῆς γνώσεως τοῦ ἀπείρου. Πολλῶ δὲ μάλλον στη-

ρίζεται ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ τὴν ὕλικὴν περιβολὴν αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος ὑπάγεται εἰς τοὺς νόμους τῆς λοιπῆς φύσεως, ἀλλ' ἐν τῇ ἐνδοτάτῃ αὐτοῦ οὐσίᾳ καθορᾶ μίαν, ἀδιαίρετον, ταυτούσιον καὶ αὐτενεργὸν ὑπόστασιν, ἣν δὲν δύναται νὰ ταυτίσῃ μὲ τὰς ἄλλας δυνάμεις τῆς φύσεως, διότι οὐ μόνον εἶναι ἔλλογος, ὡς αἱ ἄλλαι πᾶσαι, ἀλλὰ προσέτι ἐλευθέρα, καὶ ἔχει συνείδησιν τῆς ἰδίας λογικότητος. Καὶ ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ βλέπει τὴν ἀντανάκλασιν καὶ οἶονεὶ θετραυσμένην ἀκτίνα τοῦ θεοῦ λόγου, καὶ ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ ὀπτάνεται τὸ ἴδιον φῶς, δι' οὗ καὶ ρυθμίζει τὴν νόησιν καὶ εὐθύνει τὴν πράξιν. Ἐὰν δὲ πᾶσαι αἱ δυνάμεις τοῦ πνεύματος εἶναι φύσει ἔλλογοι, διότι ἐξ ἔλλογου ὑποστάσεως ἀποβρέουσι, καὶ ἐνοῦνται καὶ συστηματοποιοῦνται ἐν τῷ λόγῳ, ὡς διὰ τῶν ψυχολογικῶν ἡμῶν μελετῶν ἀπεδείξαμεν, καὶ ἐὰν τὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου ἀνάγονται εἰς ἐν, ἔπεται ὅτι πᾶσα νόησις, πᾶσα κρίσις, πᾶσα πρότασις εἶναι δήλωσις καὶ ἀπόδειξις τοῦ ἐνὸς τούτου, οὐ ἔστι χρεία, οὐ μόνον πρὸς ψυχικὴν σωτηρίαν, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν γνῶσιν ὀρθὴν καὶ τελείαν, καὶ οὕτως ἡ ἡμετέρα νόησις ἀναρτᾶται εἰς τὴν θεῖαν, καὶ ὄντως φυτὸν οὐράνιον κατὰ Πλάτωνα ἀποδεικνύεται ὁ ἄνθρωπος, διότι τὴν ρίζαν αὐτοῦ δὲν ἔχει διὰ τοῦ σώματος ἐν τῇ γῇ, ἀλλὰ διὰ τοῦ πνεύματος ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ ὁ ἀνώτατος ὄρος καὶ τὸ ὑψίστον προῖδν τῆς νοήσεως εἶναι αὕτη ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, ὡς ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ νόμου αὐτοῦ εἶναι ὁ ἀνώτατος ὄρος καὶ ὁ τελειώτερος καρπὸς τῆς πράξεως. Διότι ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ πρώτου αἰτίου ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς διὰ τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας ὑποχρεωτικῆς αὐτοῦ ἐκτελέσεως, ἧτις παράγει, ἐν μὲν τῷ ἀτόμῳ, τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀχώριστον αὐτῆς εὐδαιμονίαν, ἐν δὲ τῇ πόλει, τὴν διὰ τοῦ δικαίου εὐημερίαν, καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τὴν διὰ τῆς προόδου ἐπὶ ἄλλων καὶ μάλλον τελειοποίησιν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἄρα οὐ μόνον ἀπὸ τῆς γνώσεως ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς πράξεως τὸ πε-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΔΙΑΦΩΤΙΣΤΙΚῆΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

περασμένον εξέρχεται τοῦ ἀπείρου καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὸ ἀπείρον. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἀποδεικνύει ἡ ἐπιστήμη, καὶ ἐτι καταφανεστέραν ποιεῖ ἡ τέχνη.

Ἐάν πᾶσαι αἱ νοητικαὶ δυνάμεις εἶναι ἔλλογοι, ἡ συνείδησις, καθὼς συνείδησις πρὸ πάντων τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου, ἡ ἀντίληψις, καθὼς διευθυνομένη καὶ συμπληρουμένη ὑπὸ τοῦ λόγου, ἡ μνήμη, καθὼς ἐν τῇ ἐνότῃ τοῦ λόγου ἔχουσα τὴν ἰδίαν μονιμότητα καὶ διὰ λογικῶν μέσων τελειοποιουμένη, ἡ σύζευξις, ἣς ὁ συνδετικὸς νόμος εἶναι αὐτὸς ὁ σύνδεσμος τῶν λογικῶν στοιχείων, ἡ ἀφαίρεσις, ἣτις τὰ ἀφαιρούμενα συνενῶι ταυτοχρόνως ἐν τῇ ἐνότῃ τοῦ λόγου, καὶ διὰ τῆς γενικεύσεως σχηματίζει τὴν κατάταξιν τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν, ἐξ ἧς ὁ ὀρισμὸς καὶ ὁ συλλογισμὸς, ὁ τε ἐξχγωγικὸς καὶ ὁ ἐπαγωγικὸς, ἐλλογωτέρα πασῶν τῶν δυνάμεων τούτων εἶναι ἡ φαντασία, ἣτις ἐγείρεται καὶ ζωογονεῖται ὑπὸ τῆς ἐκ τοῦ πρώτου αἰτίου κατερχομένης ἐμπνεύσεως, καὶ ἀντικείμενον ἔχει τὸ ἰδανικόν, τουτέστι τὴν ἐντέλειαν τῆς ἐλλόγου τάξεως· καὶ ἐάν πᾶς ἔλλογος ἄνθρωπος εἶναι ἐνθεος, πολλῶ μᾶλλον ὁ καλλιτέχνης, ὅστις ἐνθουσιῶν συλλαμβάνει τὸ καλόν, καὶ πραγματοποιεῖ αὐτὸ διὰ τῶν ἔργων του. Εἴτε δὲ ἀναλύσωμεν τὰ στοιχεῖα τοῦ καλοῦ, εἴτε ἰστορικῶς μελετήσωμεν τὰς πρὸς τὴν θρησκείαν σχέσεις τῆς καλλιτεχνίας, εἰς τὸ αὐτὸ φθάνομεν συμπέρασμα· οὐ γάρ μοι θεμιτὸν μὴ καλεῖν ἱερὰ τὰ τέχνης γεννήματα. Πρώτιστον στοιχεῖον τοῦ καλοῦ εἶναι ἡ ἐν τῇ ὑποστάσει αὐτοῦ ὑπέροχος ἀλήθεια, καὶ αὕτη, καθ' ἃ ἄλλοτε ἀπεδείξαμεν, ταυτίζεται τῷ ἰδανικῷ, καὶ μεγίστη ἀλήθεια καὶ πηγὴ πασῶν τῶν ἀληθειῶν εἶναι αὐτὸ τὸ πρῶτον αἶτιον, αὐτὸς ὁ Θεός· ὅσῳ δὲ ὑψοῦται τὸ καλόν, κατὰ τοσοῦτον προσεγγίζει εἰς τὸ θεῖον· ἡ δὲ μορφή τοῦ καλοῦ εἶναι ἐντελεστέρα, ὅσῳ μᾶλλον ἀρμόζει εἰς τὸ ὕψος τῆς ὑποστάσεως· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ τύποι τῆς συμμετρίας καὶ τοῦ ῥυθμοῦ, ὑπαγόμενοι εἰς τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, διὰ τῆς ἐν ἀμφοτέροις

ἐνότῃ, ἣτις, ὡς μὲν πρὸς τὴν συμμετρίαν, εἶναι ἴσων καὶ ὁμοίων ἀντίστοιχος συνένωσις, ὡς δὲ πρὸς τὸν ῥυθμὸν ἐνοποιήσις τῆς διαδοχῆς, ἣτοι ἰσοχρονία ἐν περιόδῳ, ἀνάγονται εἰς τὴν ἐν τῷ Θεῷ ἐνότῃ, πρὸς δὲ τὸ ἀπείρον τοῦ τόπου εἶναι ἐν μόνον σημεῖον, καὶ τὸ ἀπείρον τοῦ χρόνου στιγμὴ μία. Πάντα λοιπὸν τὰ στοιχεῖα τοῦ καλοῦ ἀνατείνουσι πρὸς τὸ ἀπείρον, καὶ δὲν εἶναι διόλου παράδοξον ἐάν τὸ καλὸν ὄρισαν οἱ καθ' ἡμᾶς πάνθεισται δῆλωσιν τοῦ ἀπείρου διὰ τοῦ πεπερασμένου, καὶ καθὼς τὸ πεπερασμένον νοεῖται καὶ ἐξηγεῖται διὰ τοῦ ἀπείρου, παρομοίως διὰ τοῦ ἀπείρου καλλύνεται καὶ ἀνυψοῦται. Ἡ ἐμπνευσις, ἐνθεος μανία, κατὰ Πλάτωνα, ἐκτακτος καὶ σπηνία δύναμις καὶ αἰτιότης, ἣν πειρῶνται τινὲς νὰ ἐξηγήτῳσι διὰ τῆς φυσιολογίας, καὶ ὡς πάθημα τοῦ νευρικοῦ συστήματος θεωροῦσι, δύναται μὲν νὰ ἔχῃ ὑλικούς τινας ὄρους ἐν τῷ ὀργανισμῷ, καὶ δηλοῦται, ὡς πᾶσα πνευματικὴ ἐνέργεια, διὰ τοῦ σώματος, ἐκπηγάξει δὲ ἀνατιρρήτως ἐκ τῆς πρώτης αἰτιότητος, ἐξ ἧς φωτίζεται καὶ εἰς τὴν ἀνέρχεται καὶ πᾶσα λογικότης· καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία κατὰ τοῦτο διαφέρει τῆς ἐπιστημονικῆς, ὅτι κατὰ ταύτην μὲν ἡ συνένωσις τῶν ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως στοιχείων γίνεται ἐν τῇ ἐλλογῷ τάξει διὰ τῆς γενικεύσεως, κατ' ἐκείνην δὲ ἐπίσης γίνεται ἐν τῇ τάξει ταύτῃ, ἀλλ' ἀναβιβαζομένη εἰς τὴν ἐντέλειαν αὐτῆς διὰ τῆς συλλήψεως τοῦ ἰδανικοῦ, καὶ διὰ τῆς ἰδανικεύσεως τῶν πραγματικῶν στοιχείων, κατ' ἀμφοτέρας δὲ τὸ πεπερασμένον ἀναρτᾶται εἰς τὸ ἀπείρον, καὶ οὕτω τὸ μὲν ἀληθὲς εἶναι ἡ διὰ τοῦ ἀπείρου νόησις καὶ ἐξήγησις, τὸ δὲ καλὸν ἡ δι' αὐτοῦ θειότερα ἀνάπλασις τοῦ πεπερασμένου. Δὲν δυσκολευόμεθα δὲ νὰ παραδεχθῶμεν τὴν φύσιν καὶ ἐνέργειαν τῆς ἐμπνεύσεως, ἅμα ἠξέρομεν ὅτι τὸ ἀνώτατον τῶν ἐν ἡμῖν λογικῶν στοιχείων εἶναι τὸ ἀπείρον αἶτιον ἣτοι ἡ ἐνοία αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὕτω ἐξηγοῦνται καὶ τὰ προαισθήματα καὶ αἱ αἰφνίδιαι λάμψεις τῆς μεγαλάνοιαι, ὅτι οὗτοι εἶναι ἕξοχος λογικότης ἰπταμένη ἐπίστε

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΟΥ

διὰ μιᾶς ἕπου διὰ μακρῶν καὶ ἐπιπόνων προσπαθειῶν φθάνει ἀ-
κολούθως ὁ κοινὸς νοῦς καὶ ὁ πεζὸς λόγος. Τὴν ἐνδοτάτην ταύ-
την συγγένειαν τοῦ λόγου καὶ τῆς φαντασίας, τῆς ἐπιστήμης καὶ
τῆς τέχνης, καὶ τὸν κοινὸν σύνδεσμον αὐτῶν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ
ἀπείρου, πλεῖστα ὅσα παραδείγματα ἐπιβεβαιούσιν, ἐξ ὧν ἀπο-
δεικνύεται ὅτι καὶ ἡ φαντασία συντελεῖ εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς ἀλη-
θείας, ὅτι οἱ ποιηταὶ εἶναι ἐνίοτε ἀληθέστεροι τῶν θετικωτέρων
φιλοσόφων, καὶ ὅτι εἰς τὰ ὕψη τῆς ἐπιστήμης τὸ ἀληθές καὶ τὸ
καλὸν συναυγάζουσι. Τοῦτο δὲ πρὸ πάντων ἀποδεικνύει τὴν σχέ-
σιν τῆς καλλιτεχνίας καὶ τῆς θρησκείας, διότι ἡ ὑψίστη ἀλήθεια
ἔχει ὡς φυσικὸν ὄργανον αὐτὸ τὸ καλόν. Καὶ τῷ ὄντι ἡ ἱστο-
ρία ἀψευδὲς τεκμήριον τῆς πνευματικῆς ἡμῶν φύσεως, παριστά
ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν θείαν ἀλήθειαν ἀχώριστον τῆς ἀνθρωπίνης
τέχνης, καὶ ἄδεται τὸ δόγμα καὶ ἡ δέησις, καὶ τὰ θεία πρόσωπα
εἰκονίζονται, καὶ ναοὶ εἰς αὐτὰ εἰσέρχονται ὑπὸ τῆς καλλιτεχνίας,
καὶ ἐὰν ζητήσωμεν πότε τὰ ποικίλα ἔργα τῆς τέχνης περιεβλή-
θησαν καλλονῇ τελειότεραν, εὐρίσκομεν ὅτι τοῦτο συνέβη ὁσά-
κις ἡ τέχνη ἔμεινε πιστοτέρα εἰς τὴν θείαν αὐτῆς ἀρχὴν, καὶ
ὅτι παρήκμασε καὶ ἐξηχερώθη ὁσάκις ἀπ' αὐτῆς ἀπεμακρύνθη.

Εἶδομεν μέγαι τοῦδε ὅτι διὰ τῆς ἀναγωγῆς τῶν στοιχείων
τοῦ λόγου εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῶν ἐνότητα οὐ μόνον ἡ φιλο-
σοφία καὶ ἡ θρησκεία προσεγγίζουσιν ἀλλήλαις, καὶ αἱ σχέσεις
τοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως διαφωτίζονται καὶ ἀκριβῶς ὀρίζον-
ται, ἀλλὰ καὶ ἡ θεωρία τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἡ θεωρία τοῦ καλοῦ ἔτι
μᾶλλον βεβαιούνται, καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη συνδέονται
ἐνδομύχως ὡς δύο δηλώσεις διάφοροι μιᾶς μόνης καὶ ἀπείρου ἐ-
νεργείας, ἥτις ἐκ Θεοῦ ἄρχεται, καὶ διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύμα-
τος κατέρχεται εἰς τὸν κόσμον, ἵνα πάλιν εἰς Θεὸν ἐπιστρέψῃ.
Ἀνωτέρα σύνθεσις τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ καλοῦ εἶναι τὸ ἀγα-
θόν. Εἶπομεν ἤδη ὅτι ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπείρου αὐτίκως ἐξαρτᾶται
ἡ τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς διὰ τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας ὑπο-

χρεωτικῆς αὐτοῦ ἐκτελέσεως, καὶ πᾶσαι αἱ συνέπειαι αὐτῆς.
Ἐὰν δὲ κατὰ μέρος ἐξετάσωμεν τὰ διάφορα ἄρθρα τοῦ νόμου
τούτου, τὰ καθήκοντα ὅσα ἔχομεν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς, πρὸς τοὺς
ἄλλους ἀνθρώπους, πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ ζητήσωμεν πότε πλη-
ροῦνται ἐντελέστερον, δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι
ἡ συνειδησις τῆς θείας ἀρχῆς τῆς ἠθικότητος, ἐπομένως ἡ ἰδέα,
ὅτι ὁ νόμος τῆς πράξεως εἶναι νόμος θεῖος, ὅτι πᾶσα νόσις
τὸν Θεὸν ἀποκαλύπτει, ὅτι τὸ τέλειον ἰδανικὸν πρὸς ὃ ὀφείλει
νὰ τείνη καὶ καθ' ὃ πρέπει νὰ ἐκτιμᾶται πᾶσα πράξις εἶναι
αὐτὸς ὁ Θεὸς, ὅτι ἡ ἐννοια αὐτοῦ, ὡς ποιητοῦ καὶ νομοθέτου τοῦ
κόσμου, ἵσταται ὑπεράνω πάσης ἐννοίας καὶ πάσας διοικεῖ καὶ
ρυθμίζει, ἡ ἰδέα αὕτη εἶναι ἰσχυρὸν ἐλατήριον ἐναρέτου βίου,
καθ' ὅσον δι' αὐτῆς ὅλος ὁ βίος ἡμῶν ἀγιάζεται, καὶ κατὰ πᾶσαν
στιγμὴν συναισθανόμεθα ὅτι εἴμεθα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅστις
ἐνοικεῖ ἐν ἡμῖν, καὶ ἔλκει ἡμᾶς πρὸς ἑαυτὸν, καὶ ζῶμεν ἀπὸ
τουῦδε μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ εὐρίσκομεν παρηγορίαν, θάρρος
καὶ ἐλπίδα. Καὶ καθὼς ἡ καλλιτεχνικὴ ἔμπνευσις εἶναι φαι-
νόμενον εὐεξήγητον διὰ τῆς ἐν τῷ πνεύματι ἐνεργείας τοῦ ἀ-
πείρου, παρομοίως οὐδὲν ἔχει παράλογον ἢ ἐν τῇ καρδίᾳ ἐπί-
δρασις τῆς θείας χάριτος, καὶ ἡ τελεία πίστις ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ
Πασχάλ ὁ Θεὸς αἰσθητὸς τῇ καρδίᾳ (8). Καὶ διὰ τῆς μετα-
ξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἐνδομύχου καὶ διηνεκοῦς ταύτης κοινω-
νίας νοοῦμεν τί εἶναι ἡ θεία φώτισις καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς
διανοίας εἰς διάγνωσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν
συκίνησιν τῆς καρδίας. Ἐὰν δὲ ὑπάρχει καλλιτεχνικὴ ἔμπνευσις,
διατὶ νὰ μὴ ὑπάρχη καὶ ἀνωτέρα ἔμπνευσις, ἡ θεόπνευστος σο-
φία, ἡ θεία ἀποκάλυψις; Καὶ ἐὰν ὁ θεῖος λόγος κατὰ πᾶσαν
στιγμὴν, φωτίζει καὶ σώζει ἡμᾶς διὰ τοῦ πεπερασμένου φω-
τὸς τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου, οὐδὲν ἔχει ἀντιφατικὸν ἢ βῆσις τοῦ
Χριστιανισμοῦ, ἢ ἐνανθρώπισης τοῦ θεοῦ λόγου. Ἐὰν δὲ ἡ ψυχὴ
εἶναι ἄλλοσ, καὶ καθὼς ἔλλοσος ἔχει πρὸ πάντων τὴν ἐν-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΕΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

νοϊαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τῆς ἐννοίας ταύτης καὶ νοερώς καὶ ἠθικῶς τελειοποιεῖται, ἢ τελειοποιήσις αὕτη εἶναι ἄρα ὁ προορισμὸς αὐτῆς, καὶ ἐπειδὴ ἐνταῦθα οὐδέποτε ὁ προορισμὸς οὗτος ἐκπληροῦται καὶ ὁ Θεὸς εἶναι ἀλάθαστος, ἢ ἰδέα τῆς ἀθανασίας προκύπτει ὡς λογικὸν πόρισμα αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ ἐνεργείας τοῦ λόγου. Πάντα λοιπὸν τὰ στοιχεῖα τῆς φυσικῆς λεγομένης θρησκείας ἐξέρχονται τὸ ἓν μετὰ τὸ ἕτερον ὡς ἀναγκαῖα προϊόντα τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπείρου καὶ οἰονεὶ προσδόκιμοι λίθοι θεοῦ τινὸς οἰκοδομήματος. Καὶ καθὼς ἀνυψοῦται διὰ τῆς ἐννοίας ταύτης ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη, ἀνυψοῦται καὶ ἡ ἠθικὴ, καὶ συνανυφοῖ μεθ' ἑαυτῆς τὸν κόσμον τῆς πολιτείας καὶ τὸν κόσμον τῆς ἱστορίας. Διότι πᾶν τὸ ἀληθεῦς περὶ τοῦ ἀτόμου, ἀληθεύει περὶ τῶν ομάδων, ὡς ὀνομάζομεν ἔθνη καὶ ἀνθρωπότητα. Καὶ καθὼς ἐν τῷ ἀτόμῳ κυρίαρχος δὲν εἶναι ἡ θέλησις, ἀλλ' ὁ λόγος, παρομοίως ἐν τῇ κοινωνίᾳ κυρίαρχος δὲν εἶναι ἡ οἰαδήποτε θέλησις τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἡ ἔλλογος καὶ δικαία θέλησις, καὶ ἀντὶ τὴν ἐξχαγᾶμεν τὴν θεωρίαν τῆς κυριαρχίας ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαιώματος, ὡς συνήθως γίνεται, νομίζομεν ὅτι ὀρθότερον καὶ ἀσφαλέστερον ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ καθήκοντος, διότι τότε ἕκαστος πολίτης ὀφείλει ν' ἀναγνωρίσῃ ὅτι τὰ δικαιώματα δὲν εἶναι εἰμὴ μέσα πρὸς ἐκπλήρωσιν καθηκόντων, καὶ ὅτι τὸ ἰσώτερον τῶν κοινωνικῶν καθηκόντων εἶναι τὸ σέβας τοῦ δικαίου, καὶ ἐπομένως ἡ ἀνάθεσις τῶν δημοσίων ἀρχῶν εἰς ἐκείνους ὅσοι διὰ τὴν νομοσύνην καὶ τὴν ἀρετὴν ἠξέουσι καὶ θέλουσι νὰ τὸ πραγματοποιήσωσι. Τὸ δίκαιον πραγματοποιεῖται ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ κατὰ μείζονας διαστάσεις πραγματοποιεῖται ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐν ταύτῃ καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης καὶ τῶν ποικίλων ἐθνῶν αἱ ἰδέαι καὶ τὰ ἔργα, ὡς ρεῖθρα ἄλλα ἄλλοθεν ἐρχόμενα, συρρέουσιν εἰς τὸν μέγαν χεῖμαρρον τῶν αἰώνων, οὐχ ὅμοι ἄνευ θείας διευθύνσεως. Οὔτε τὸν ἄνθρωπον ἄθεον δυνάμεθα νὰ

νοήσωμεν, οὔτε τὴν κοινωνίαν, οὔτε τὴν ἱστορίαν. Ὁ αὐτὸς θεὸς νόμος διέπει τὴν φύσιν, τὸ ἄτομον τοὺς λαοὺς καὶ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀπὸ τῆς περιωπῆς ταύτης σκοποῦντες τὴν ἱστορίαν διακρίνομεν τῶντι ἐν αὐτῇ θεῖα γεγονότα συνηφασμένα μετ' ἀνθρωπίνων, καὶ μεθ' ὅλας τὰς ἀποπλανήσεις τοῦ νοῦς καὶ τῆς θελήσεως πειθόμεθα ὅτι διηνεκὴς λόγος, πανταχοῦ διήκων καὶ τὰ πάντα ρυθμίζων, ἐξηγεῖ τὴν ἀκμὴν καὶ τὴν παρακμὴν τῶν ἐθνῶν, τὴν πρόοδον καὶ τὴν στασιμότητα, τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν πτώσιν αὐτῶν, καὶ οὔτω ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας γίνεται τῶντι ἐπιστήμη, διότι μετὰ τῆς ἐξακριβώσεως τῶν γεγονότων συνενοῖ καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ λόγου, τὰ δύο ἀπαραίτητα στοιχεῖα πάσης ἐπιστημονικῆς μεθόδου, καὶ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου ταύτης ἀνατρέχει εἰς τὰ αἷτια τῶν φαινομένων, καὶ ἀνακαλύπτει τὸν λογικὸν σύνδεσμον αὐτῶν, τὴν αὐτὴν λογικὴν ἐνότητα ἣν πᾶσα ἐπιστήμη ἐπιδιώκει. Κατὰ δὲ τὴν ζήτησιν τῶν αἰτίων τούτων ἀδύνατον νὰ μὴ κατανοήσῃ ὅτι καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἱστορίας, ὡς ἐν τῷ κόσμῳ τῆς φύσεως, τῆς διανοίας καὶ τῆς κοινωνίας, τὸ πρῶτον καὶ ἄπειρον αἷτιον συνέχει καὶ συγκρατεῖ καὶ κυριεῖται πάντα τὰ ἄλλα, καὶ οὔτω διὰ τοῦ λόγου ὁ Θεὸς ἀποκκλύπτεται ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων.

Τοῦτο ἠβελήταμεν διὰ τῆς μικρᾶς ταύτης διατριβῆς νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν. Δὲν ἀνατρέπομεν δι' αὐτῆς τὰς προηγουμένας θεωρίας, ἀλλὰ συμπληροῦμεν αὐτὰς καὶ ἐπιστεγάζομεν. Ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμῶν Δοκιμίου καὶ διὰ πάντων τῶν ἀσθενῶν ἡμῶν ἔργων κατετάχθημεν εἰς ἐκείνην τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν, ἥτις τὴν μελέτην τοῦ πνεύματος διὰ τοῦ πνεύματος θέτει ὡς ἀφετηρίαν πάσης φιλοσοφίας καὶ πάσης ἐπιστήμης, καὶ τὸ πνεῦμα θεωρεῖ ὡς ἔλλογον καὶ ἐλευθέραν δύναν, ἔχουσαν συνειδησιν ἐαυτῆς, καὶ ἰσχυρὰ καὶ ταυτιζομένην μετὰ τῶν ἄλλων δυνάμεων, ἀλλὰ συναρμολογομένην μετ' αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦ λόγου νοοῦσαν καὶ

ἑαυτὴν καὶ τὸν κόσμον καὶ τὸν Θεόν. Καὶ ἐν τῷ λόγῳ εὐρα-
 μεν τὴν ἔννοιαν τοῦ ὄντος, παρέχουσαν ἡμῖν τὴν ὑπόστασιν
 σχετιζομένην πρὸς τινὰ μορφήν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, ἐκ τινος
 προερχομένην αἰτίου καὶ διὰ τῆς ταυτότητος αὐτῆς τείνουσαν
 πρὸς τι τέλος. Καὶ διὰ τῆς λογικῆς ταύτης ἔννοιᾶς καὶ τὴν ψυ-
 χολογίαν ἐπροσπαθήσαμεν νὰ συστηματοποιήσωμεν, καὶ τὴν
 λογικὴν νὰ διαφωτίσωμεν καθὼς δι' αὐτῆς προβαίνουσιν εἰς τὴν
 ἀνακάλυψιν καὶ ἀποδείξιν τοῦ ἀληθοῦς, καὶ τὴν καλλολογίαν νὰ
 διατυπώσωμεν συμφώνως πρὸς αὐτὴν κατὰ τὰ τὴν νόησιν καὶ
 τὴν ποίησιν τοῦ καλοῦ, καὶ πᾶσαν τὴν ἠθικὴν νὰ καταδείξω-
 μεν ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσιν καὶ ὡς πρὸς τὸ ἄτομον καὶ ὡς πρὸς
 τὴν κοινωνίαν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐπὶ τέλους
 δὲ πάσας τὰς ἄλλας ἐπιστήμας ἐπειράθημεν νὰ ὑπαγάγωμεν
 εἰς τὴν αὐτὴν λογικὴν ἔννοιαν ἥτις εἶναι ἡ βᾶσις τῆς φιλο-
 σοφίας. Νῦν δὲ ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ σημεῖον ἀφ' οὗ ὤρμηθη-
 μεν, οὐδεμίαν τῶν θεωριῶν τούτων ἀναιροῦμεν, καὶ τὰ καθ' ἡ-
 μᾶς στοιχεῖα τοῦ λόγου μένουσι τὰ αὐτὰ πάντοτε, ἀλλὰ
 συναισθανόμενοι τὴν ἀνάγκην νὰ ὀρίσωμεν τὴν φύσιν καὶ πρὸ
 πάντων τὰς σχέσεις αὐτῶν ἀκριβέστερον, ἐπεχειρίσαμεν νέαν
 αὐτῶν μελέτην, καὶ μετὰ μακρὰν σκέψιν ἐπέισθημεν, ὅτι ὑ-
 πάρχει μετὰξὺ αὐτῶν ἱεραρχία καὶ τάξις προτεραιότητος καὶ ἐ-
 ξαρτήσεως, καὶ ὅτι ἐν ἐξ αὐτῶν εἶναι τὸ ὄντως πρῶτον, δι' οὗ
 ἐξηγοῦνται καὶ ἐξ οὗ ἀπορρέουσι πάντα τὰ ἄλλα, ὅτι ὁ κύριος
 καὶ πρῶτος λόγος εἶναι εἷς, ἀλλὰ κατερχόμενος καὶ ἀποκαλυπτό-
 μενος ἐν ἡμῖν ἀποσυντίθεται ἐξ ἀνάγκης εἰς τὰ στοιχεῖα ὅσα συγ-
 κροτοῦσι τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν τάξιν τοῦ ὄντος. Λέγομεν δὲ ἐξ ἀ-
 νάγκης, διότι καὶ ἡ θραῦσις αὕτη, εἰ δυνατὸν εἰπεῖν, τῆς θείας
 ἀκτίνος ἔχει τὸν λόγον τῆς, οὐδὲ ἄλλως πως ἢ ἠδυνάμεθα νὰ
 συλλάβωμεν τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τοῦ κόσμου, καὶ τὴν
 νόησιν τούτου παρὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰμὴ ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ καὶ
 διὰ τινῶν δυνάμεων παραγουσῶν τὰ φαινόμενα τῆς ὕλης καὶ τοῦ

πνεύματος, ἐξαρτωμένων ἐκ τοῦ πρώτου αἰτίου καὶ διὰ τῆς ἰδίας
 ταυτότητος τεινουσῶν πρὸς τὸ ἀνώτατον τέλος αὐτῶν. Αὐτὰ
 ταῦτα τὰ στοιχεῖα συνιστῶσι τὴν πράξιν τῆς νοήσεως, πᾶσαν νό-
 ησιν. Διὰ δὲ τῆς ἀναγωγῆς τῶν λογικῶν στοιχείων εἰς τὴν ἔν-
 νοιαν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ πᾶσαι αἱ ἄλλαι θεωρίαι συμπλη-
 ρούμεναι ἀναβιβάζονται εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῶν ἐνότητα, πρὸς
 δὲ τὴν διαλεκτικὴν τῆς φύσεως ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς ἡ διαλεκτι-
 κὴ τῆς ἐπιστήμης, ἥτις ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου γένους κατέρχεται εἰς
 τὴν κατὰ τὰς ὅλων τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν, καὶ διὰ μὲν τοῦ ἐπα-
 γωγικοῦ συλλογισμοῦ, στηριζομένου ἐπὶ τῆς ἔννοιᾶς τῆς τάξεως,
 ἀνακαλύπτει τὸν νόμον αὐτῶν, διὰ δὲ τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐκφέρει
 πάσας τὰς ἐν τῇ φύσει καὶ τῷ νόμῳ αὐτῶν περιεχομένας συνεπί-
 ας. Συνάδει δὲ κατὰ τοῦτο ἡ ἐποστήμη τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν
 ἐπιστήμην τῆς φύσεως, διότι ἐν ἀμφοτέραις μία εἶναι ἡ ἀρχὴ
 μία ἡ μέθοδος καὶ ἐν τῷ τέλει, ἀμφοτέροις δὲ συναρμολογοῦνται
 πρὸς τὴν ἀνωτάτην θεωρίαν, ἧς ἀντικείμενον εἶναι αὐτὸ τὸ αἴτιον
 πρῶτον, αὐτὸς ὁ Θεός.

Γαστούρι, 13/25 Σεπτεμβρίου 1875.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

(1)

Ὁρ. *Περὶ πρώτων ιδεῶν καὶ ἀρχῶν Δοκλιμίων*, Κερκύρα 1851. — *Θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς Φιλοσοφίας στοιχεῖα*, Κερκύρα 1863. — *Φιλοσοφικαὶ Μελέται*, Κερκύρα 1863 — *Τὸ ἐν καὶ τὸ ὄν ἢ ἡ ἐνότης τῆς ἐπιστήμης*, Πανδώρα 4 Ἰανουαρίου 1870.

(2)

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἐξαγόμενα τῆς φυσιολογίας αἱ μικροσκοπικαὶ αὐταὶ ἐντυπώσεις ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ αἴσθησις, ἐπὶ μὲν ὁράσεως, εἶναι 250,000, ἀναριθμητοὶ δὲ εἶναι ἐπ' ἴσης αἱ παράγουσαι τὴν αἴσθησιν τοῦ ἤχου· τὰς περὶ τούτου σοφὰ παρατηρήσεις τοῦ Helmholtz καὶ τὰ πειράματα τοῦ Hensen ἀνέφερον ἐσχάτως ὁ κ. Lénéque ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν (Séances et trav. de l'Acad. des Sciences mor. et pol. Mai 1874). Καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν θετικολόγων οἱ ἐμβριθέστεροι παραδέχονται τὴν ἐν ἡμῖν ἐνότητα ἀντιτάσσοντες αὐτὴν εἰς τὴν ἔκτασιν. Ὁ κ. Bain λέγει ὅτι ἡ ἔκτασις εἶναι ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, ἀλλ' ὅτι τὸ ὑποκείμενον ἔνεκεν τῆς ἐν αὐτῷ ἐνότητος δὲν ἔχει ἔκτασιν (Mental and Moral Science §. 2. κλ.), καὶ ὁ ἀποτομώτερος πρόμαχος τοῦ ὕλισμου ὁ κ. Tyndall ὁμολογεῖ ὅτι μόνον ἀντιστοιχία ὑπάρχει μεταξὺ τῶν κινήσεων τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης καὶ τῶν φαινομένων τῆς σηνειδήσεως, καὶ ὅτι καὶ ἂν εἴχομεν τελείαν συνειδήσιν τῆς κινήσεως τῶν μορίων τοῦ ἐγκεφάλου, ἀδύνατον εἶναι νὰ μεταβῶμεν ἀπὸ τῆς

μίας σειρᾶς εἰς τὴν ἄλλην, διότι μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει ἀβυσσος, (Revue Scientifique τῆς 6 Νοεμβρίου 1875). Τοῦτο δηλοῖ ὅτι τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι ὕλη, ὅτι τὰ φαινόμενα τοῦ πνεύματος μόνον διὰ τοῦ πνεύματος γνωρίζονται, καὶ ὅτι ἡ ψυχολογία δὲν δύναται ν' ἀναχθῆ εἰς τὴν φυσιολογίαν. Ὁ δὲ κ. Herbert Spencer ἀριθμεῖ μεταξὺ τῶν πρώτων διδομένων, data, ὡς τὰ ὀνομάζει, τὴν ἐνότητα τῆς δυνάμεως, τὸ ἀπειρον τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου κλ., χωρὶς δὲ νὰ ἐρευνηθῆ πῶθεν ἔρχονται τὰ διδόμενα ταῦτα, θεωρεῖ αὐτὰ ὡς βάσιν πίσης ἐπιστήμης. Ἀλλ' ἐὰν τὰ διδόμενα ταῦτα δὲν εἶναι λογικὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν προτέρων, ὡς ἡμεῖς φρονοῦμεν, εἶναι ὑποθέσεις καὶ ἐπινοήματα τοῦ ἡμετέρου πνεύματος, καὶ τότε πῶς δύναται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς βάσεις πάσης ἐπιστήμης; Νομίζομεν δὲ ὅτι ἰδίως ἡ ἔννοια τῆς δυνάμεως εἶναι τὸ σημεῖον ἐν ᾧ μέλλουσι μετ' οὐ πολὺ νὰ συναπαντηθῶσι καὶ ἴσως νὰ συμβιβασθῶσιν αἱ δύο ἐναντίαι τάσεις εἰς ἃς διαίρεται εἰσέτι ἡ φιλοσοφία καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς ἐξαρτώμεναι ἐπιστήμαι.

(3)

Ἡ θεωρία αὕτη τῆς μεταδόσεως ἦν ὑπεστήριξεν ἐσχάτως μετὰ πολλῆς εὐφυΐας ὁ κ. Δάλτων (Hereditary genius) ἀληθεύει κατὰ τινα, καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ τὴν ἀρνηθῆ περιοριζομένην ἐντὸς τῶν νομίμων αὐτῆς ὁρίων, ἀλλὰ, καθ' ἣν τῇ ἀποδίδουσιν ἔκτασιν, ἀποβαίνει ἀπλή ὑπόθεσις μὴ ἀποδεικνυομένη ὑπὸ σταθερῶν καὶ γενικῶν γεγονότων, καὶ ἀντίκειται πρὸς τὴν συνήθη πορείαν τῆς φύσεως, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις οὐδέποτε εἶδομεν τὸν φιλοσοφικὸν νοῦν ἐπὶ μακρὰν σειρὰν γενεῶν διαδοχικῶς τελειοποιούμενον.

(4)

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

φιλοσοφικούς τινες ὄρους ἐκ τῶν νέων διαλέκτων εἰς τὴν ἡμετέραν. Πρὸς δὴλώσιν λ. χ. τῶν *pouvoir, possibilité, puissance, virtualité* μίαν μόνην λέξιν ἔχομεν τὴν *δύναμις*, δι' ἧς προσέτι ἀναγκάζομεθα νὰ ἐκφέρωμεν καὶ τοὺς ὄρους *force* καὶ *faculté*, ἂν καὶ τοσοῦτον διαφερόντας ἀλλήλων. Ὡς πύτως οἱ ὄροι *logique, rationnel* καὶ οἱ ἐκ τούτων ἐρμηνεύονται μόνον διὰ τοῦ λόγου.

(5)

Ὁρ. Φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους κατὰ A. Fouillée, Κερκύρα 1875.

(6)

Ὁ σοφώτατος καὶ κριτικώτατος Sir W. Hamilton μετὰ λεπτοτάτην ἀνάλυσιν τῶν λογικῶν στοιχείων συμπεραίνει ὅτι ὁ λόγος στηρίζεται ἐπὶ τῆς πίστεως. *But reason itself must rest at last upon authority; for the original data of reason do not rest on reason, but are necessarily accepted by reason on authority of what is beyond itself. These data are therefore in rigid propriety, Beliefs or Trusts. Thus it is that, in the last resort, we must, per force, philosophically admit that the belief is the primary condition of reason, and not reason the ultimate ground of belief. We are compelled to surrender the proud *intellige ut credas* of Abelard to content ourselves with the humble *Crede ut intelligas* of Anselm (σελ. 760 ἔκδ. Reid). Τὴν αὐτὴν ἰδέαν παραδέχεται καὶ ὁ κατὰ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας γενναίως ἀντενεργῶν J. Murphy ἐν ταῖς σοφοῖς αὐτοῦ ποιήμασι *Habit and intelligence καὶ Scientific Bases of Faith.**

(7)

Ὅτι ἡ ἐπαγωγή τὴν αὐτὴν ἔχει ὀντολογικὴν βᾶσιν καὶ

τὴν αὐτὴν βεβαιότητα τῆς ἐξαγωγῆς θέλομεν ἀποδείξει ἐκτενέστερον ἐν ἰδιαιτέρᾳ διατριβῇ. Παρατηροῦμεν ἐν τούτοις ὅτι ἡ τελευταία θεωρία τῆς ἐπαγωγῆς, ἣν μετὰ πολλῆς ἐμβριθείας ἀνέπτυξε καὶ ὑπεστήριξεν ὁ κ. Lachelier (*Du fondement de l'induction*), ἀνάγεται εἰς τὸν ἐν αὐτῇ τῇ πράξει τῆς νοήσεως συνδιασμὸν τῆς σειρᾶς τῶν ποιητικῶν αἰτίων μετὰ τοῦ συστήματος τῶν τελικῶν, τουτέστιν εἰς τὸν συνδιασμὸν τῶν αἰτίων, μέσων καὶ τελῶν, δηλ. εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς τάξεως, ἣν καὶ ἡμεῖς παραδεχόμεθα ὡς βᾶσιν ἀκράδαντον τοῦ ἐπαγωγικοῦ συλλογισμοῦ, διότι ἡ τάξις τοῦ κόσμου εἶναι νόημα καὶ βούλημα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ.

(8)

Voilà ce que c'est que la foi parfaite, Dieu sensible au cœur.

Pensées, sec. part. XVII, 62.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ
ΣΥΛΛΟΓΗ Π. ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ
ΑΙΣ 2.480010

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ